

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

ШИШКІНА Олена Вікторівна

УДК [658.15:330.131.7]005.33(043.3)

**МЕТОДОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Чернігів – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Чернігівська політехніка» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Ільчук Валерій Петрович,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
Міністерства освіти і науки України, професор кафедри
фінансів, банківської справи та страхування.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Васильєва Тетяна Анатоліївна,
Сумський державний університет Міністерства освіти і
науки України, директор Навчально-наукового інституту
фінансів, економіки та менеджменту імені Олега
Балацького;

доктор економічних наук, професор
Колодзєв Олег Миколайович,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця Міністерства освіти і науки
України, завідувач кафедри банківської справи і
фінансових послуг;

доктор економічних наук, доцент
Приказюк Наталія Валентинівна,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри страхування, банківської справи та
ризик-менеджменту.

Захист відбудеться «9» жовтня 2020 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 79.051.04 у Національному університеті «Чернігівська політехніка» за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95, ауд. 319.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Чернігівська політехніка» за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Автореферат розісланий «8» вересня 2020 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор**

В. В. Виговська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У ринкових умовах господарювання ступінь впливу ризиків на функціонування та розвиток економічних суб'єктів є значним, що зумовлено зростанням невизначеності факторів зовнішнього середовища, постійною зміною кон'юнктури фінансового ринку, розширенням сфери фінансових відносин, появою нових технологій і інструментів фінансового менеджменту.

Проблема управління фінансовими ризиками є однією з ключових у діяльності промислових підприємств. По-перше, це пов'язано з тим, що ступінь прийнятого ризику справляє визначальний вплив на формування рівня прибутковості фінансових операцій будь-якого промислового підприємства. По-друге, фінансові ризики є основною формою генерування прямої загрози не тільки втрати стійкого становища підприємства будь-якого виду діяльності та форми власності, а й банкрутства, оскільки втрати, пов'язані з цими ризиками, є найбільш відчутними. По-третє, необхідність нарощування інноваційної активності промислового підприємства у сфері розробки й реалізації нових продуктів і технологій, використання венчурних форм фінансування посилює ризиковість бізнес-середовища. У зв'язку з цим практично всі фінансові рішення, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування та розвитку промислових підприємств, поліпшення інвестиційної привабливості та кредитоспроможності, підвищення ринкової вартості й забезпечення належного рівня фінансової безпеки, вимагають зваженого управління фінансовими ризиками. Це актуалізує потребу подальших досліджень теоретико-методологічних засад управління фінансовими ризиками й пошуку механізмів мінімізації їхнього негативного впливу на процеси функціонування і розвитку промислових підприємств.

Фундаментальні основи дослідження сутності та природи ризику закладені в наукових працях таких класиків і неокласиків економічної теорії, як Р. Кантільйон, Дж. Мілль, Ф. Найт, А. Сміт, А. Маршалл, Д. Рікардо, Й. фон Тюнен, Г. фон Мангольдт та ін. Значний внесок у розвиток теорії ризику загалом і фінансового ризику зокрема зробили представники кейнсіанської, некейнсіанської та сучасної економічної теорії: Дж. М. Кейнс, І. Фішер, Дж. фон Нейман, О. Моргенштерн, М. Фрідмен, Л. Севідж, К. Ерроу, Й. Шумпетер та ін., що дало поштовх у розвитку сучасної науки управління ризиками. Науково-прикладні проблеми забезпечення стабільного функціонування і стійкого розвитку промислових підприємств знайшли відображення в численних дослідженнях вітчизняних і закордонних учених, серед яких вважаємо за доцільне виділити наукові роботи І. Ансоффа, Р. Акоффа, Ст. Біра, П. Друкера, М. Мескона, М. Портера, Д. Стігліца, Е. Демінга, Дж. Харрінгтона, А. Фейгенбаума та ін.

Теоретичні й методологічні проблеми управління ризиками промислових підприємств окремих галузей в останні десятиліття активно розробляються багатьма закордонними та вітчизняними науковцями, зокрема, такими як: А. Альгін, С. Анохін, І. Бланк, І. Балабанов, Н. Внукова, П. Вітлінський, В. Гранатуров, М. Грачова, А. Дубров, М. Лапуста, Б. Лагоша, О. Йода, М. Клапків, Г. Клейнер, В. Лівшиць, О. Лобанов, Р. Пікус, Є. Хрустальов, Н. Хохлов, М. Чекулаєв, О. Шапкін і В. Шапкін та ін.

Окремі підходи й особливості управління ризиками промислових підприємств розкриті в наукових працях таких вітчизняних і закордонних дослідників, як Ю. Брігхем, Н. Брегін, Т. Васильєва, П. Грабовий, В. Ільчук, Г. Клейнер, О. Колодізєв, А. Куликова, А. Попова, Н. Приказюк, М. Рогов, В. Савчук, А. Старостіна, В. Тамбовцев, Р. Фатхутдінов, А. Чугунов та ін.

Проблеми забезпечення фінансової безпеки як необхідної умови стійкого функціонування і розвитку підприємств досліджувались такими вітчизняними вченими-економістами, як І. Бланк, О. Кириченко, В. Маргасова, В. Виговська, М. Забаштанський, А. Роговий, А. Сухоруков та ін.

За високої оцінки наукового внеску згаданих учених у розвиток теорії та методології ризик-менеджменту, зазначимо, що багато аспектів обраної проблеми не набули достатнього висвітлення, насамперед це стосується обґрунтування наукових підходів до управління фінансовими ризиками промислових підприємств. Дотепер відсутній єдиний підхід до трактування сутності та змісту управління фінансовими ризиками промислових підприємств, подальших досліджень потребують методологічні підходи до різних аспектів ідентифікації, аналізу, оцінки й мінімізації ризиків у контексті різних видів діяльності означених підприємств. Залишаються невирішеними питання оцінювання впливу фінансових ризиків на рівень фінансової безпеки промислового підприємства, ефективності управління фінансовими ризиками та ін. Отже, актуальність і практична значущість зазначених проблем зумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначення її мети, завдань, структури та змісту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в межах планів науково-дослідних робіт Чернігівського національного технологічного університету МОН України за темами: «Теоретико-прикладні аспекти фінансових стимулів розвитку суб'єктів господарювання в умовах нестаціонарної економіки» (№ державної реєстрації 0118U004408), у якій дисертанткою досліджено фінансово-інвестиційні ризики й загрози, що негативно впливають на рівень фінансової та інвестиційної безпеки суб'єктів економіки на макро-, мезо і мікроекономічному рівні; «Стратегічні пріоритети та механізми фінансового забезпечення інноваційного розвитку базових галузей національного господарства» (№ державної реєстрації 0118U004407), у межах якої авторкою описані теоретико-методичні підходи до оцінки вартості промислового підприємства в умовах ризику й невизначеності навколишнього середовища; «Розробка фінансово-економічних засад інноваційного розвитку базових галузей економіки регіону» (№ державної реєстрації 0110U007062), де авторкою досліджено теоретичні аспекти управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки промислових підприємств, виокремлено ризики фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку промислових підприємств, проведено ідентифікацію ризиків і загроз стійкого функціонування та розвитку промислових підприємств; «Інноваційно-інвестиційні засади стійкого розвитку базових галузей національного господарства» (№ державної реєстрації 0115U001150), де дисертанткою досліджено теоретико-прикладні аспекти управління інноваційно-інвестиційними ризиками суб'єктів підприємництва; «Фінансова стійкість економічних систем у кризових умовах господарювання» (№ державної реєстрації

0115U001149), у межах якої авторкою визначені сутнісні ознаки та складові реального сектору економіки й уточнено його функціональне призначення; «Науково-практичні засади формування фінансово-економічної безпеки різних економічних систем» (№ державної реєстрації 0115U0011451), де дисертанткою систематизовано методи управління фінансово-інвестиційними ризиками суб'єктів підприємництва в контексті мінімізації ризиків і загроз погіршення рівня фінансово-економічної безпеки, досліджено особливості використання факторингу як методу забезпечення фінансової безпеки економічних суб'єктів різних типів.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є поглиблення теоретичних, методологічних основ та обґрунтування практичних положень управління фінансовими ризиками промислових підприємств для забезпечення стабільності їх функціонування та активізації розвитку.

Для досягнення цієї мети в роботі поставлено такі завдання:

- узагальнити теоретичні підходи до визначення сутнісних характеристик фінансових ризиків та виявити їхній вплив на діяльність промислових підприємств;
- сформулювати теоретичні засади управління фінансовими ризиками;
- охарактеризувати особливості управління фінансовими ризиками промислових підприємств;
- уточнити класифікацію фінансових ризиків відповідно до тенденцій розвитку промислових підприємств різних видів діяльності;
- визначити підходи, закони, принципи та сформулювати основні закономірності управління фінансовими ризиками промислових підприємств;
- розвинути методологічні засади управління фінансовими ризиками промислових підприємств;
- охарактеризувати стан промислових підприємств України, ідентифікувати ризикоформуючі фактори та виявити проблеми й суперечності управління фінансовими ризиками таких підприємств;
- визначити основні умови виникнення циклічності ризиків відповідно до етапів досліджених життєвих циклів промислових підприємств;
- розробити науково-методичні положення вибору антиризикових заходів, спрямованих на мінімізацію фінансових втрат від настання ризикових подій;
- сформулювати концептуальні положення системи управління фінансовими ризиками промислових підприємств;
- обґрунтувати теоретичну конструкцію механізму управління фінансовими ризиками промислових підприємств;
- запропонувати методичний підхід до оцінки вартісних параметрів фінансових ризиків на основі послідовної ступеневої деталізації причин їх виникнення;
- розробити теоретико-прикладні положення створення системи управління ризиками на основі вартісного підходу, спрямовані на забезпечення фінансової безпеки промислового підприємства.

Об'єктом дослідження є фінансові відносини, що виникають у процесі функціонування промислових підприємств.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та прикладні аспекти управління фінансовими ризиками промислових підприємств в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічний базис дослідження становлять класичні й сучасні фундаментальні концепції, які містяться в працях класиків економічної та управлінської науки, а також вітчизняних і закордонних учених, які працюють у сфері фінансів, економіки, управління промисловими підприємствами та управління фінансовими ризиками, що дало змогу сформулювати концептуальну цілісність проведеного дослідження.

Для вирішення поставлених у дисертації завдань використано сукупність загальних та спеціальних методів, які базуються на об'єктивних законах економіки й управління, а саме: *діалектичний метод пізнання та системний аналіз* – для систематизації наукового доробку закордонних і вітчизняних учених щодо обґрунтування сутності управління фінансовими ризиками; *історико-логічний метод* – у процесі дослідження методів та засобів протидії фінансовим ризикам; *аналіз, синтез, індукція, дедукція* – для вивчення соціально-економічних явищ і процесів, пов'язаних із функціонуванням і розвитком промислових підприємств; розроблення нових теоретичних і методологічних положень управління фінансовими ризиками промислових підприємств; *економіко-статистичні методи* – для визначення схильності до ризику промислового підприємства, оцінювання рівня фінансових ризиків; *методи економіко-математичного моделювання, експертних оцінок, порівняння, аналогій, факторний і коефіцієнтний аналіз* – у процесі розробки та удосконалення методичних підходів щодо ідентифікації і оцінки фінансових ризиків промислових підприємств, оцінювання впливу фінансових ризиків на рівень фінансової безпеки промислового підприємства; *логічне узагальнення* – при формулюванні висновків та пропозицій; *графічної візуалізації* – для наочного подання інформації тощо.

Статистичну та фактологічну основу дослідження становили нормативно-правові та законодавчі акти, вітчизняні та зарубіжні стандарти у сфері управління фінансовими ризиками, монографічні дослідження та наукові публікації провідних вітчизняних і закордонних учених і практиків, аналітичні матеріали Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України; статистичні матеріали Державної служби статистики України, НБУ; публікації міжнародних фінансових організацій; інформаційні ресурси мережі Інтернет; особисті спостереження та розрахунки дисертантки.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш суттєві результати, які визначають наукову новизну роботи, полягають у наступному:

у перше:

– обґрунтовано методологічний базис дослідження управління фінансовими ризиками промислових підприємств, який спирається на систематизацію основних законів, закономірностей та взаємопов'язаних із ними принципів управління фінансовими ризиками, що дає змогу виявити та описати найбільш суттєві, постійні, змінні та тимчасові зв'язки між основними компонентами системи управління фінансовими ризиками, прослідкувати особливості їх формування та розвитку, аргументувати роль окресленої системи в загальній моделі управління такими суб'єктами господарювання. Це сприяє своєчасній ідентифікації, аналізу, оцінці ризиків та розробці й запровадженню комплексу відповідних антиризикових заходів;

– сформульовано концептуальні положення системи управління фінансовими ризиками промислових підприємств з визначенням мети такої системи, її складових підсистем (керуючої і керованої), властивостей, основоположних принципів, специфічних характеристик і підходів управління, які розрізняються за побудовою управлінської діяльності (системний, процесний, ситуаційний, рекурентний підходи), за особливостями формування системи управління фінансовими ризиками (комплексний, фрагментарний, інтегрований підходи) та за своєчасністю прийняття рішень щодо попередження та мінімізації витрат (активний, адаптивний, консервативний підходи), що дозволило поглибити теоретико-методологічні засади управління фінансовими та іншими видами ризиків та розробити прикладні заходи щодо підвищення результативності такого управління;

– запропоновано теоретичну концептуалізацію фінансових ризиків промислових підприємств, в основу якої покладено ключові положення хвильової теорії та теорії життєвого циклу виду економічної діяльності, підприємства, технологічного процесу, засобів виробництва та товару, за якої фактори впливу зовнішнього і внутрішнього середовища, що на етапах своїх життєвих циклів генерують імпульси ризикових подій, сумарна дія яких призводить до періодичних суттєвих фінансових втрат у процесі функціонування підприємства;

- визначено методологічну основу та алгоритм оцінювання вартості фінансової безпеки з урахуванням витрат на антикризові заходи, що забезпечують її прийнятний рівень, який ґрунтується на розрахунку сумарних фінансових потреб на реалізацію заходів протидії фінансовим ризикам. Такий підхід дозволяє диверсифікувати антиризикові заходи, спрямовані на мінімізацію фінансових втрат, та оцінити вплив системи управління фінансовими ризиками промислових підприємств на рівень їхньої фінансової безпеки;

удосконалено:

– теоретичний базис управління фінансовими ризиками промислових підприємств через доповнення наявних класифікацій таких ризиків ознаками, які ґрунтуються на врахуванні основних видів економічної діяльності промислових підприємств, етапів життєвого циклу промислового підприємства та функцій фінансового управління, що розширює можливості наукового обґрунтування вибору інструментарію протидії фінансовим ризикам та нейтралізації їхніх негативних наслідків;

– методичні підходи до визначення схильності промислових підприємств до фінансового ризику (фінансового ризик-апетиту), що, на противагу усталеній практиці, передбачають встановлення необхідного «буферу капіталу» між його сукупним фінансовим ризиком і здатністю приймати такі ризики та дозволяє обрахувати кількість фінансових ризиків, яку промислове підприємство у ході досягнення своїх стратегічних цілей може прийняти залежно від темпів його економічного розвитку, фінансових і операційних можливостей, очікувань дохідності зацікавлених сторін (наявних і потенційних власників, інвесторів, кредиторів тощо);

– наукові підходи до встановлення джерел фінансових ризиків, які, на відміну від наявних підходів, базуються на послідовній ступеневій деталізації виявлення першопричин їх виникнення, яка, у свою чергу, залежить від виду фінансового ризику, умов і характеру його виникнення та намірів дослідника дійти до

першопричин виникнення зазначеного ризику, що дозволяє своєчасно розробляти та реалізовувати цілісну систему антиризикових заходів, з метою мінімізації ймовірності виникнення фінансових ризиків або їхніх негативних наслідків у діяльності промислових підприємств;

– дескриптивну конструкцію комплексно-поетапного механізму управління фінансовими ризиками промислових підприємств, яка, на відміну від наявних, забезпечує врахування інтересів стейкхолдерів, дозволяє підібрати відповідні методи та засоби мінімізації ризиків, сформулювати стратегію протидії фінансовим ризикам з урахуванням планового рівня фінансової безпеки й реалізує поетапний комплексний підхід до цілеспрямованого впливу на всі фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, що спричиняють фінансові ризики, з метою їх ліквідації або мінімізації негативного впливу на функціонування та розвиток промислових підприємств;

набули подальшого розвитку:

- понятійно-категоріальний апарат теорії управління фінансовими ризиками промислових підприємств у частині: уточнення сутності поняття «*фінансовий ризик промислового підприємства*» через розширення переліку відповідних йому функцій, а саме: інформаційно-аналітичної, регулятивної, інноваційної та захисної як реакції на комплекс загроз його функціонуванню та розвитку; введення в науковий обіг поняття «*вартість (ціна) фінансової безпеки*», яке запропоновано розглядати через витрати частини прибутку або інших коштів підприємства на нейтралізацію факторів, що їх спричиняють, за вибраним напрямом протидії фінансовим ризикам. Це дає змогу підвищити рівень наукової обґрунтованості управління фінансовими ризиками промислових підприємств;

- методичні підходи до дослідження умов виникнення циклічності фінансових та інших видів ризиків у процесі функціонування промислових підприємств за рахунок узагальнення та систематизації ключових ризиків відповідно до етапів життєвого циклу економічної діяльності, промислового підприємства, технологічного процесу, засобів виробництва та товару. Це сприяло визначенню результату сумарної дії фінансових ризиків промислового підприємства, створенню типового профілю таких ризиків на стадіях їх життєвого циклу та стало підґрунтям для розробки науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення управління фінансовими ризиками промислових підприємств;

- методичні положення з оцінювання ефективності управління фінансовими ризиками промислових підприємств за рахунок обґрунтування сукупності фінансових показників, обчислення яких дає змогу ідентифікувати варіативність фінансових ризиків та їх співвідношень, дозволяє виявити фактори, що призвели до критичних значень таких показників, визначити ступінь залежності негативних фінансових наслідків від впливу виявлених факторів, розробити й реалізувати систему заходів протидії ризикам, що призвели до критичних значень вказаних показників;

- науково-методичний інструментарій діагностики рівня фінансової безпеки промислових підприємств в умовах ризику та невизначеності зовнішнього середовища, який, на відміну від існуючих, передбачає розрахунок диференціального індексу фінансової безпеки DFSI (Differential Financial Security Index), який враховує темпи зростання узагальнених груп фінансових показників протягом досліджуваного періоду і дозволяє передбачити зміни параметрів фінансової безпеки промислового підприємства в середньо- і довгостроковій перспективі.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення сформульованих авторкою в дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій полягає в тому, що розроблені й обґрунтовані наукові напрацювання, представлені в дисертаційній роботі, можуть стати методологічною базою управління фінансовими ризиками великих, середніх, малих і мікропромислових підприємств різних видів діяльності. Запропоновані методологічні підходи та розроблені рекомендації знайшли відображення в практичній діяльності органів державної влади, промислових підприємств різних видів діяльності, фінансових установ та використовуються в методичному забезпеченні навчального процесу закладами вищої освіти.

Основні положення, висновки та рекомендації дослідження були використані в роботі:

– Департаменту розвитку економіки та сільського господарства Чернігівської обласної державної адміністрації при розробленні Стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2017 р. та Плану заходів з її реалізації у 2021-2023 рр. (довідка від 09.01.2020 р. № 03.02-10/126);

– Фінансового управління Чернігівської міської ради – пропозиції щодо розроблення Стратегії економічного і соціального розвитку міста Чернігова (довідка від 27.02.2020 р. № 01/07);

– Поліського фонду Міжнародних та регіональних досліджень – рекомендації щодо поглибленого аналізу фінансових ризиків та оцінювання рівня фінансової безпеки (довідка від 10.09.2019 р. № 23-11/19);

– Управління транспорту та зв'язку Чернігівської міської ради – методичні рекомендації щодо ідентифікації та мінімізації фінансових ризиків, що виникають при взаємодії різних видів транспорту (довідка від 03.10.2014 р. № 1-05/441);

– Інституту агроєкології і природокористування Національної академії аграрних наук України – пропозиції щодо виявлення, аналізу та мінімізації ризиків, що виникають у діяльності підприємств агропромислового комплексу (довідка від 02.03.2020 р. № 104);

– Управління з економіки і фінансів ПрАТ «ЧЕЗАР» – методичні положення з оцінювання ефективності управління фінансовими ризиками (довідка від 02.03.2020 р. № 417/67);

– ТОВ «Чернігівський автозавод» – аналітичний інструментарій ідентифікації і оцінки ризиків на етапах життєвого циклу галузі, підприємства, обладнання, профільної і непрофільної продукції та мінімізації фінансових втрат (довідка від 04.03.2020 р. № 014Л/20);

– ПП «Мануфактура декора Сіверська» – рекомендації щодо визначення ризик-апетиту, зниження негативного впливу ризиків на життєдіяльність підприємства (довідка від 14.02.2020 р. № 14/2);

– Філії АТ «Укрексімбанк» у м. Чернігові – методичні рекомендації для визначення ризик-апетиту та розрахунку вартості фінансової безпеки промислових підприємств – клієнтів банку (довідка від 05.03.2020 р. № 076-004/270);

– Приватного багатопрофільного підприємства «ВИМАЛ» – методичні положення щодо визначення сумарного впливу ризиків на параметри фінансової безпеки (довідка від 12.11.2019 р. № 237);

– ТОВ «Сармак» – рекомендації щодо визначення схильності підприємства до ризику, оцінки ефективності управління фінансовими ризиками (довідка від 12.02.2020 р. № 1202);

– ПП «ГумаТрест» - пропозиції щодо запровадження антиризикових заходів (довідка від 05.02.2020 р. № 3);

– ТОВ «Бімекс-Агро» – прикладні рекомендації щодо усунення негативного впливу фінансових ризиків на показники діяльності підприємства (довідка від 21.01.2020 р. № 5);

– АТ «Райффайзен Банк Аваль» – методичний інструментарій з оцінки фінансових ризиків та діагностування рівня фінансової безпеки (довідка від 10.02.2020 р. № 28);

– ПрАТ Чернігівська взуттєва фабрика «Берегиня» – теоретичне обґрунтування поглибленого аналізу ризиків на основі їх послідовної ступеневої деталізації, оцінки ефективності управління фінансовими ризиками (довідка від 12.05.2020 р. № 156);

– Чернівецького міського комунального Шляхо-експлуатаційного підприємства – сукупність заходів, спрямованих на нейтралізацію деструктивного впливу фінансових ризиків (довідка від 07.05.2020 р. № 100).

Авторські розробки використовуються в навчальному процесі Чернігівського національного технологічного університету при викладанні курсів: «Аналіз і оцінка фінансових ризиків», «Управління фінансовими ризиками підприємств», «Страховання фінансових ризиків», «Інноваційний розвиток підприємства» (довідка 202/08-386 від 02.03.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові положення, висновки й рекомендації, які виносяться на захист, одержані авторкою самостійно. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувачки. Авторський внесок у працях, опублікованих у співавторстві, конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися, обговорювалися і одержали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях та круглих столах, серед яких: II Міжнародна науково-практична конференція «Комплексне забезпечення якості технологічних процесів та систем» (м. Чернігів, 23-25 травня 2012 р.); Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Формування стратегії науково-технічного, екологічного і соціально-економічного розвитку суспільства» (м. Тернопіль, 6-7 грудня 2012 р.); Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Ефективні механізми інноваційно-технологічного розвитку суспільства» (м. Житомир, 4-5 грудня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика» (м. Хмельницький, 2-4 жовтня 2014 р.); Ювілейна міжнародна науково-практична конференція, присвячена 70-річчю Буковинського державного фінансово-економічного університету «Інноваційні виміри розвитку економіки в умовах глобалізації» (м. Чернівці, 15 жовтня 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах» (м. Ужгород-Мукачєво, 24–25

квітня 2015 р.); International scientific and practice conference «Ukraine – EU. Modern technology, business and law : collection of international scientific papers» (Словаччина-Польща, квітень 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи» (м. Ужгород, 15–16 квітня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика» (м. Хмельницький, 8-10 жовтня 2015 р.); XII Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-економічні напрями розвитку міжнародних відносин у забезпеченні ефектів інтеграції України до ЄС» (м. Хмельницький-Львів, 25–27 вересня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція з проблем вищої освіти і науки «Перспективи розвитку регіонів України в умовах інтеграційних викликів» (м. Луцьк, 6-7 жовтня 2016 р.); III Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція (м. Переяслав-Хмельницький, 13 жовтня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Фінансово-економічна стратегія розвитку в умовах євроінтеграційних процесів: аспекти сталості та безпеки», (м. Чернігів, 5-6 листопада 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні технології менеджменту» (м. Луцьк, 22 листопада 2017 р.); Third international scientific and practice conference «Ukraine-EU. Modern Technology, Business and Law» (Словаччина-Австрія-Угорщина, квітень 2017 р.); 1st International Scientific and Practical Conference «Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness» (Batumi, Georgia, December 13–14, 2018); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні технології менеджменту» (м. Луцьк, 7 листопада 2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики» (м. Львів, 19 квітня 2019 р.); XV Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Обліково-аналітичні й статистичні методи та моделі в оподаткуванні, бізнесі, економіці» (м. Ірпінь, 25 листопада – 1 грудня 2019 р.).

Публікації. Наукові положення, висновки та рекомендації авторки опубліковані в 63 працях, у тому числі: 1 одноосібна монографія, 11 підрозділів у колективних монографіях, 32 статті у наукових фахових виданнях та виданнях, внесених до наукометричних баз даних, з них 15 одноосібних статей, 2 статті в зарубіжних виданнях, 19 робіт апробаційного характеру. Загальний обсяг наукових робіт становить 90,45 ум. друк. арк., з яких 64,82 ум. друк. арк. належить особисто авторці.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 516 с. машинописного тексту. Робота містить 47 таблиць і 73 рисунки, з яких 28 займають площу повної сторінки, 5 додатків, розміщених на 71 сторінці. Список використаних джерел налічує 511 найменувань і розміщений на 52 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито основні положення наукової новизни, практичне значення одержаних результатів, а також ступінь їх апробації.

У першому розділі – «**Теоретико-концептуальні аспекти управління фінансовими ризиками**» – досліджено еволюцію наукових підходів до пізнання природи фінансових ризиків; розкрито зміст процесу управління фінансовими ризиками та сформульовано його особливості; систематизовано підходи до управління фінансовими ризиками, побудовано класифікацію фінансових ризиків промислових підприємств.

Результати дослідження еволюції наукових підходів до розуміння природи фінансових ризиків дозволили встановити, що відсутність єдиного загальноприйнятого категоріально-термінологічного апарату у сфері управління ризиками та брак чіткого усвідомлення його сутності та змістовних характеристик, ускладнює ефективне управління ризиками на рівні окремих економічних суб'єктів, зокрема промислових підприємств.

Критичне опрацювання наявних підходів до тлумачення змістовного наповнення поняття ризику засвідчило наявність ознак, які є спільними для переважної більшості трактувань ризику й фінансового ризику, і стало основою для виокремлення основних підходів до висвітлення їхньої природи та змісту, а саме: суб'єктивного, об'єктивного та дуалістичного. Узагальнення і систематизація найбільш суттєвих визначень фінансового ризику дали можливість поділити їх залежно від розгляду такого ризику як події, як діяльності і як ймовірності невдачі чи успіху.

До основних характеристик фінансових ризиків віднесено: невизначеність, суперечливість, альтернативність, ймовірність, динамічність, значущість, стохастичність, спадковість, флуктуаційність, суперечливість, керованість, взаємопов'язаність (наявність причинно-наслідкових зв'язків). Крім того, уточнено перелік функцій, притаманних фінансовому ризику, до яких було віднесено інформаційно-аналітичну, регулятивну, інноваційну і захисну. Встановлено, що фінансовий ризик виникає в процесі фінансово-господарської діяльності будь-якого економічного суб'єкта та відображає ймовірність зниження або втрати його прибутку / доходу / капіталу, а також реорганізації, банкрутства та ліквідації за умови невизначеності факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

У роботі здійснено систематизацію підходів до управління фінансовими ризиками. Зокрема, з позицій особливостей побудови управлінської діяльності виділено системний, процесний, ситуаційний та рекурентний підходи; з огляду на особливості формування системи управління фінансовими ризиками на підприємстві – комплексний, фрагментарний та інтегрований підходи; з погляду своєчасності прийняття рішень щодо попередження та мінімізацію втрат – активний, адаптивний і консервативний підходи. Зазначені підходи мають свої переваги і недоліки, що накладає свої обмеження при побудові системи фінансового ризик-менеджменту на промислових підприємствах, формуванні та реалізації його тактичних, проміжних і стратегічних цілей (рис. 1).

Вказано на домінуюче становище комплексного підходу в практиці господарювання іноземних компаній, який передбачає управління ризиками як у межах операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, так і всього промислового підприємства загалом.

ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ			
1. З позицій особливостей побудови управлінської діяльності			
<i>Системний (комплексний) підхід</i> розглядає управління фінансовими ризиками з погляду компанії загалом; орієнтований на прийняття до уваги всіх ризиків незалежно від їх походження, значущості й наявності процедур контролю	<i>Процесний підхід</i> орієнтований не на формування централізованої системи управління фінансовими ризиками на підприємстві, а на її децентралізацію на окремі процеси, що вбудовуються в основні (що забезпечують, підтримують і розвивають бізнес-процеси)	<i>Ситуаційний підхід</i> концентрується на ситуаційних відмінностях як між підприємствами, так і всередині самих підприємств; намагається визначити найбільш значущі змінні ситуації і врахувати їхній вплив на ефективність діяльності промислового підприємства	<i>Рекурентний підхід</i> ґрунтується на здатності до видозміни комплексу методів управління фінансовими ризиками протягом усього життєвого циклу промислового підприємства; передбачає постійне «повернення» до різних етапів управління ризиками з метою більш ефективної адаптації компанії до змін внутрішнього і зовнішнього середовища
2. З погляду особливостей формування системи управління ризиками на підприємстві			
<i>Комплексний підхід</i> носить всебічний характер і координується в межах усього промислового підприємства; передбачає управління фінансовими та іншими видами ризиків (зокрема спеціально створеними підрозділами) в межах як усього промислового підприємства, так і в усіх напрямках його діяльності	<i>Фрагментарний підхід</i> передбачає звернення менеджерів до спеціалізованих організацій або фахівців з управління ризиками; не передбачає формування окремого підрозділу функціонально орієнтованого на управління фінансовими ризиками	<i>Інтегрований підхід</i> враховує необхідність управління фінансовими ризиками на підприємстві (чим займається або окремий фахівець / група фахівців, або окремий структурний підрозділ) та інтегрує цю функцію в загальну систему управління	
3. З погляду своєчасності прийняття рішення щодо запобігання та мінімізації втрат			
<i>Активний підхід</i> ґрунтується на запобіганні можливим фінансовим втратам економічного суб'єкта; при цьому ризик-менеджером максимально використовуються кошти для управління ризиками з метою мінімізації наслідків їхнього впливу на фінансово-господарську діяльність промислового підприємства	<i>Адаптивний підхід</i> передбачає управління фінансовими та іншими ризиками промислового підприємства в процесі проведення господарських операцій і враховує сформовані умови господарювання; застосування підходу дозволяє уникнути частини втрат і виключає можливість запобігання всій суми збитку в разі настання ризикової події	<i>Консервативний підхід</i> передбачає використання управляючих дій тільки після настання ризикової події, тільки коли промисловим підприємством вже отримано збиток; підхід дозволяє локалізувати збитки в межах якої-небудь однієї фінансової операції або одного структурного підрозділу	

Рис. 1. Систематизація підходів до управління фінансовими ризиками промислових підприємств
Джерело: складено авторкою.

З'ясовано, що для українських підприємств переважним чином характерно використання фрагментарного підходу до управління ризиками загалом і фінансовими ризиками зокрема, який не передбачає формування окремого підрозділу функціонально орієнтованого на управління ризиками, а ґрунтується на зверненні власників та/або адміністрації підприємства до спеціалізованих організацій або ризик-менеджерів. Цей підхід передбачає управління фінансовими ризиками за окремими операціями або видами діяльності, на певних етапах життєвого циклу підприємства або в певному часовому інтервалі. Аргументовано, що навіть епізодичне та фрагментарне управління ризиками дає змогу підвищити ефективність реалізації тактичних і стратегічних планів функціонування і розвитку промислових підприємств, збільшити їхню інвестиційну привабливість і кредитоспроможність, а також примножити конкурентні переваги. Доведено, що раннє виявлення фінансових ризиків, їх структуризація і гнучке реагування на загрози макро-, мезо- і мікросередовища створює додаткові можливості для ефективної реалізації сформованих тактичних і стратегічних планів розвитку.

Дослідження сутності та структури реального сектору економіки дозволили визначити в ньому місце і роль промисловості, систематизувати види промислових підприємств, узагальнити властиві їм функції закласти основи теоретичного базису управління фінансовими ризиками за рахунок побудови класифікації фінансових ризиків, що супроводжують досягнення визначених підприємствами тактичних і стратегічних цілей. Запропоновано усталену класифікацію фінансових ризиків доповнити класифікаційними ознаками, що враховують основні види економічної діяльності промислового підприємства, етапи його життєвого циклу та функції фінансового управління. Зазначені дії дали змогу виявити загальні особливості управління фінансовими ризиками, що було показано на прикладі одного з вагомих фінансових ризиків – інноваційного, запобігання негативному впливу якого на показники функціонування та розвитку промислового підприємства в процесі здійснення відповідної діяльності дозволяють досягти конкурентних переваг, а отже, і забезпечити відповідний рівень доходу, який, у свою чергу, дасть змогу своєчасно оновлювати основні засоби, застосовувати відповідний рівень технології та подовжити тривалість життєвого циклу таких підприємств. Встановлено, що це сприятиме розімкненню своєрідного «кола проблем», які виникають у діяльності промислових підприємств і породжують численні ризики функціонування та загрози щодо їх існування.

У другому розділі – **«Методологічні засади управління фінансовими ризиками промислових підприємств»** – розвинуто методологію дослідження управління фінансовими ризиками промислових підприємств; охарактеризовано закони, закономірності, принципи управління фінансовими ризиками промислових підприємств, а також доведено необхідність застосування в поєднанні із системним процесним підходом до систематизації методів управління фінансовими ризиками та узагальнено особливості їх використання в діяльності вітчизняних промислових підприємств.

Управління фінансовими ризиками промислових підприємств полягає в ідентифікації, аналізі та оцінці ризиків, а також у розробці системи заходів із мінімізації негативних наслідків виникнення ризикових подій. З огляду на це було

досліджено сутність цих понять та визначено основні методи і прийоми, які дозволяють належним чином ідентифікувати, проаналізувати фінансові ризики та оцінити їхній вплив на функціонування і розвиток промислових підприємств.

Під *ідентифікацією фінансових ризиків* запропоновано розуміти виявлення та документування всіх видів можливих ризиків, що загрожують підприємству, пов'язаних із кожною конкретною операцією і діяльністю загалом. У процесі ідентифікації відбувається: виявлення факторів ризику, зумовлених зовнішнім і внутрішнім середовищем; визначення ступеня керованості ризиками; формування портфеля фінансових ризиків, пов'язаних з операційною, фінансовою та інвестиційною діяльністю підприємства, тобто так званого ризик-профілю підприємства. Встановлено, що у структурі методів ідентифікації домінуючу роль відіграють експертні методи, серед яких запропоновано використовувати: метод «мозкового штурму», метод карток Кроуфорда, метод Дельфі, метод номінальної групи, метод контрольних списків. Крім експертних, доцільно застосовувати аналогові методи, які використовують нагромадженні знання та плани з мінімізації загроз і управління ризиками аналогічних суб'єктів економіки.

Ідентифіковані фінансові ризики запропоновано систематизувати за допомогою картографування, яке дозволяє розташувати їх за пріоритетами й оцінити кількісно. Карта ризику є одночасно графічним і текстовим описом обмеженої чисельності ризиків, в якому за допомогою градації ризику за силою впливу (рівнем значущості) та частотою його виникнення (ймовірністю) визначається межа терпимості, яка відділяє некеровані ризики від керованих, визначаються суттєві, граничні, критичні та катастрофічні ризики.

Встановлено, що *оцінка фінансових ризиків* є обов'язковим елементом системи управління, яка дозволяє визначити рівень фінансового ризику та обсяги можливих фінансових втрат у разі настання ризикової події і супроводжує підготовку практично всіх управлінських рішень. Найбільш поширеними методами оцінки фінансових ризиків є економіко-статистичні, експертні, аналогові, дерева рішень, сценаріїв, методи розрахунку ризикової вартості (аналітичний, історичного моделювання, статистичних випробувань Монте-Карло). Досліджено переваги і недоліки окреслених методів та встановлено основні обмеження, які звужують можливості їх використання для промислових підприємств. Зазначені методи є основними в теорії управління ризиками, їх використання дозволить з більшою або меншою точністю і трудомісткістю оцінити фінансові та інші ризики, притаманні промислому підприємству на різних етапах життєвого циклу, оцінити схильність підприємства до ризику, тобто його ризик-апетит, та розробити зважену систему заходів щодо мінімізації негативного впливу ризиків на функціонування і розвиток промислового підприємства.

Невід'ємною складовою розробки тактичних і стратегічних планів розвитку промислових підприємств є вимірювання *схильності до ризику* (ризик-апетиту), який відображає ту кількість ризиків, яку промислове підприємство може понести залежно від темпів його економічного розвитку, фінансових і операційних можливостей, очікувань доходності зацікавлених сторін (наявних і потенційних власників і інвесторів, кредиторів тощо). Обґрунтовано, що визначення схильності

до ризику ґрунтується на систематизації, аналізі й оцінці різного роду припущень, пропозицій, досвіди та інтуїції осіб, які здійснюють цей процес, що складає сутність суб'єктивного підходу до його визначення. Об'єктивний підхід до визначення схильності до ризику промислового підприємства базується на встановленні ймовірності та частоти отримання певного результату. Поєднання цих підходів дозволить комплексно оцінити схильність до ризику промислових підприємств, мінімізувати тим самим недоліки застосування кожного із зазначених підходів.

Рівень ризик-апетиту важливо визначати як у якісному виразі (коли ризик не може бути розрахований кількісно, проте може бути певним чином представлений описовим способом), так і у кількісному (абсолютному або відносному) за допомогою таких методів: метод, заснований на вартості заходів з управління ризиком, методи, що використовують історичні аспекти розвитку та поточний стан промислового підприємства, аналоговий та експертний методи, стрес-тестування та комбінований метод. Такий підхід дасть можливість сформулювати науково аргументовану позицію власників та вищого топменеджменту щодо управління фінансовими ризиками та сприятиме зменшенню випадків, коли розмір збитку від настання ризику може призвести до втрати доходу чи капіталу (власного та/або позикового).

Мінімізації і нейтралізації фінансових ризиків належить важливе місце в системі заходів щодо забезпечення стійкого функціонування та розвитку суб'єкта підприємницької діяльності. Механізми нейтралізації фінансових ризиків поділено на зовнішні та внутрішні. Зовнішні – пов'язані зі здійсненням зовнішнього страхування, хеджуванням (як різновидом страхування), диверсифікацією інвестиційної та фінансової діяльності, придбанням додаткової інформації, що дозволить передбачити, врахувати і знизити вплив ринкових ризиків тощо. Внутрішні механізми мінімізації і нейтралізації фінансових ризиків передбачають використання таких основних методів: уникнення ризику, лімітування концентрації ризику, розподіл ризиків, самострахування та інші методи внутрішньої нейтралізації ризиків (рис. 2). Кожен із зазначених методів має свої переваги й недоліки, які доцільно розглядати в поєднанні з конкретним об'єктом дослідження.

Результативність управління фінансовими ризиками промислового підприємства як складної динамічної системи, що змінюється у процесі виконання своїх тактичних завдань і стратегічних планів, визначається здатністю врахувати наявні взаємозв'язки й залежності між складовими елементами зазначеної системи. Розуміння законів, закономірностей та принципів управління фінансовими ризиками дозволить більш ґрунтовно дослідити зв'язки між елементами системи ризик-менеджменту промислового підприємства, прослідкувати постійні, тимчасові та випадкові зв'язки, сприятиме своєчасній ідентифікації, аналізу, оцінці ризиків та розробці і запровадженню комплексу антиризикових заходів.

Відповідно до об'єкта дослідження дисертаційної роботи – промислового підприємства як складної, динамічної, ієрархічної і цілісної системи було систематизовано і розкрито сутність законів побудови, функціонування і розвитку означених системних об'єктів у контексті управління фінансовими ризиками.

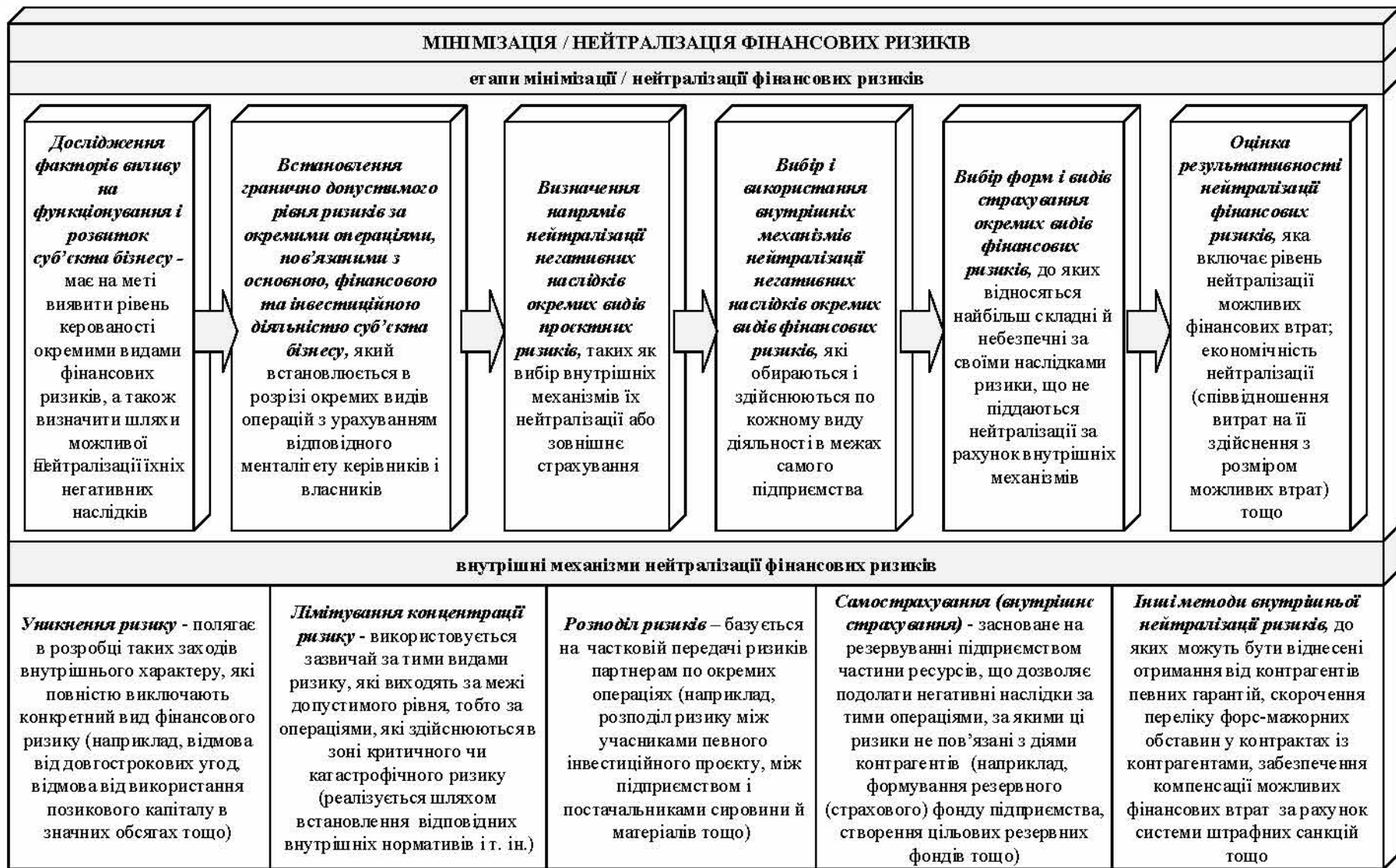

Рис. 2. Сутність, етапи та механізми нейтралізації фінансових ризиків

Джерело: розроблено авторкою.

Доведено, що закони управління фінансовими ризиками необхідно розглядати комплексно, тобто в тісному взаємозв'язку і взаємодії із загальними, специфічними і спеціальними законами управління (рис. 3), а принципи управління впливають із відносин управління, які формуються суб'єктом підприємства й визначають загальні та специфічні вимоги до системи управління ризиками, її структурних елементів і безпосередньо організації процесу управління (рис. 4).

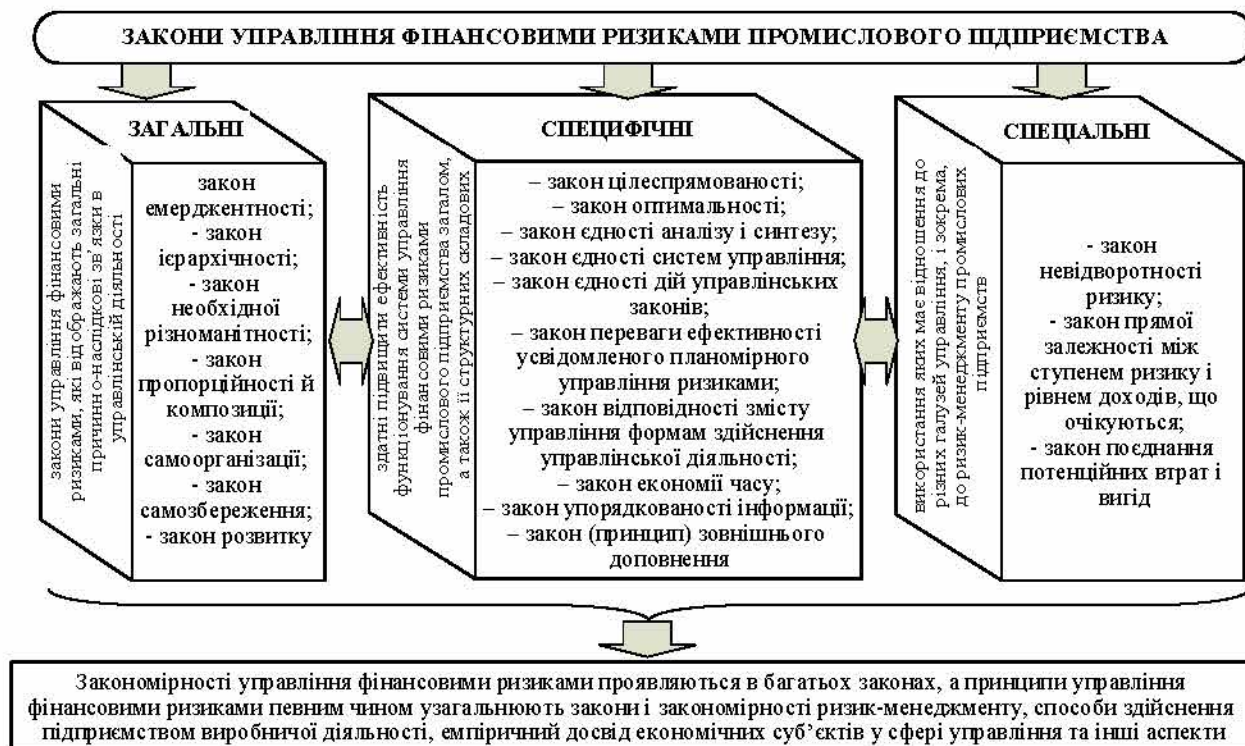

Рис. 3. Закони управління фінансовими ризиками промислових підприємств
Джерело: розроблено авторкою.

Рис. 4. Принципи управління фінансовими ризиками промислових підприємств
Джерело: розроблено авторкою.

Також було сформульовано закономірності управління фінансовими ризиками промислових підприємств, а саме: висока фінансова стійкість промислових підприємств віддзеркалює низький ступінь сукупного рівня фінансового ризику; сукупний рівень фінансового ризику не є простою алгебраїчною сумою фінансових витрат на реалізацію антиризикових заходів і суми збитків від прояву ризиків у діяльності промислового підприємства; своєчасна розробка та запровадження антиризикових заходів сприяє уникненню додаткових збитків у діяльності промислового підприємства; зростання фінансових витрат від прояву фінансових та інших видів ризиків знижує бухгалтерську та економічну вартість промислового підприємства.

Доведено, що система управління ризиками повинна бути інтегрована в структуру промислового підприємства й охоплювати всі види діяльності та бізнес-процеси. З огляду на це розглянуто основні положення процесного підходу до систематизації методів управління фінансовими ризиками й узагальнено особливості їх використання в діяльності промислових підприємств, що дозволить їм підтримувати оптимальний рівень ризику, який нездатний спричинити критичні і катастрофічні наслідки, здійснювати контроль та регулювання загроз виникнення ризику, комплексно оцінювати рівень ризику та відповідно мінімізувати їх з урахуванням зміни умов зовнішнього і внутрішнього середовища. При цьому було враховано, що процесний підхід ґрунтується на окремих бізнес-процесах, що дозволяє більш чітко простежити взаємозв'язок функцій управління та забезпечувати належну якість управлінського процесу.

Третій розділ – **«Діагностика сучасних тенденцій управління фінансовими ризиками промислових підприємств в Україні»** – присвячений дослідженню сучасного стану і виявленню тенденцій розвитку промислових підприємств; аналізу поточного становища у сфері управління фінансовими ризиками промислових підприємств; систематизації та узагальненню проблем управління фінансовими ризиками промислових підприємств.

Промислові підприємства різних видів діяльності формують особливості промислового комплексу як складної динамічної системи, яка постійно змінюється під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Ці фактори визначають структуру промисловості, формують специфічні особливості експортного потенціалу, визначають обсяги, номенклатуру і асортимент імпорту та встановлюють зв'язки і залежності між функціонуванням і розвитком різних галузей промислового комплексу країни. Проведений у дисертації аналіз факторів макро-, мезо- і мікросередовища дозволив виявити наявність таких ризикоутворюючих факторів: коливання товарних цін на національному і світовому ринках; низька інвестиційна привабливість та кредитоспроможність економічних суб'єктів загалом; диспропорції у структурі споживання; зниження реальних доходів; посилення безробіття та активізація міграційних процесів тощо. Запобігти негативному впливу цих факторів можливо шляхом розробки й запровадження зважених антикризових заходів, серед яких особливу увагу слід приділити створенню сприятливого інвестиційного клімату.

З огляду на це акцентовано увагу на дослідженні ризикозалежності промислових підприємств від інвестиційної привабливості національної економіки. Проведений аналіз інвестиційних надходжень в економіку України упродовж 2010-2019 рр. свідчить про погіршення інвестиційної ситуації, непропорційність розподілу обсягів залучення інвестицій у регіони України та низький рівень зацікавленості закордонних

інвесторів стосовно розвитку майже всіх видів діяльності. Позиції України в міжнародних рейтингах упродовж 2014-2018 рр. дещо покращилися порівняно попередніми періодами, проте водночас вони є доволі низькими, що свідчить про недостатню привабливість вітчизняної економіки для інвесторів, а інвестиційний клімат, що сформувався, мало сприяє закордонних іноземних інвесторів до вкладень фінансових та інших ресурсів у промисловість України.

Використовуючи кореляційно-регресивний аналіз було побудовано економіко-статистичні залежності ВВП від прямих іноземних інвестицій у різні галузі України, у тому числі у промисловість. Зокрема, залежність ВВП від ПІІ в промисловість має вигляд: $y = 6,631x + 39702$. Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,6114$, що дозволяє стверджувати, що ВВП України на 61,14 % залежить від ПІІ у промисловість. Модель ВВП від ПІІ в економіку України загалом має вигляд: $y = 3,3916x - 3438,6$. Коефіцієнт детермінації становить: $R^2 = 0,8519$. Тобто ВВП на 85,19 % залежить від ПІІ в економіку України загалом і свідчить про доволі тісний зв'язок між ПІІ та ВВП, оскільки наближається до 1.

Проведені дослідження дозволили дійти висновку, що ризикозалежність економічних суб'єктів від інвестиційної привабливості не викликає заперечень, адже підвищення інвестиційного рейтингу національної економіки супроводжується вирішенням нагальних соціально-економічних проблем суспільства і зростанням виробничого, кадрового, фінансового, інноваційного, транспортного та інфраструктурного потенціалів суб'єктів економіки й передусім промислових підприємств, чия частка у створення валового продукту країни є достатньо вагомою.

Виконаний аналіз динаміки змін кількості промислових підприємств різних видів та розмірів у структурі господарського комплексу країни дозволив зазначити, що переважна більшість великих підприємств належить до сфери промисловості й упродовж досліджуваного періоду мала негативну спадну динаміку. У структурі середнього бізнесу промислові підприємства відіграють також помітну роль, однак динаміка кількості їх змін також є негативною. Із цих видів підприємств найменшу питому вагу і найбільшу кількість мають малі підприємства та мікропідприємства.

Незважаючи на незначну кількість великих і середніх промислових підприємств у загальній кількості підприємств, обсяг реалізованої ними продукції є достатньо високим порівняно з іншими видами (малими та мікропідприємствами) і протягом досліджуваного періоду ця тенденція, за винятком 2014 р., є висхідною (рис. 5). Аналогічна динаміка спостерігається під час аналізу прибутковості діяльності великих і середніх промислових підприємств та у його економічному потенціалі і структурі капітальних інвестицій у матеріальні активи, машини й обладнання, будівництво та перебудову будівель тощо (рис. 6, рис. 7).

У процесі проведеного дослідження були виявлені проблеми, диспропорції та нерівності, які дозволили встановити ключові загрози розвитку промислових підприємств на макро-, мезо і мікроекономічному рівні, які спричиняють численні фінансові ризики, зокрема: ризики порушення фінансової рівноваги, структурної ліквідності; інноваційні та інвестиційні; формування і розподілу ресурсів місцевих бюджетів; розподілу галузевих ресурсів, зокрема через міністерства і відомства, екологічні ризики, що, серед іншого, впливають на рівень забруднення готової продукції, що слугує стримуючим фактором виходу на товарні ринки тощо.

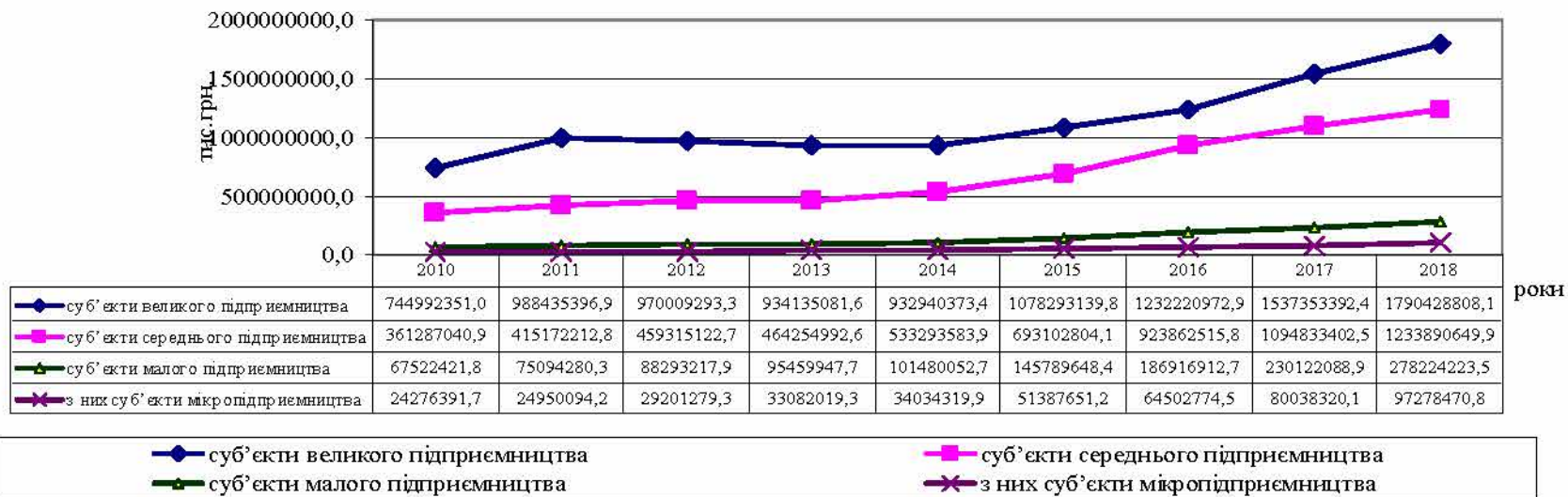

Рис. 5. Обсяг реалізованої продукції в промисловості

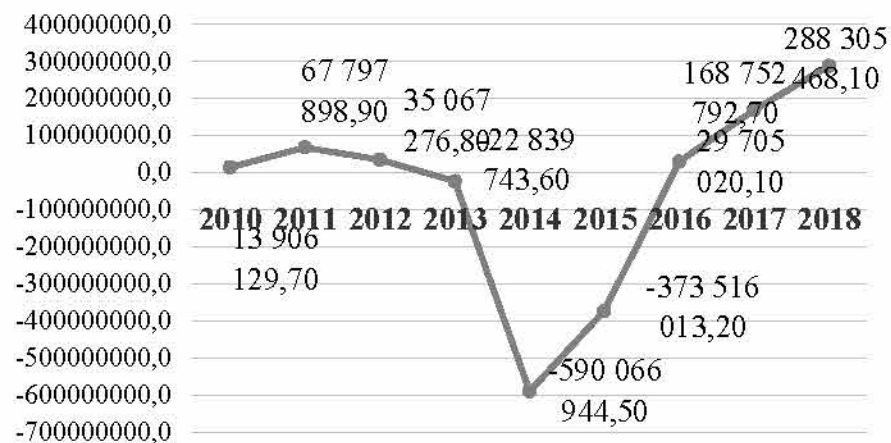

Рис. 6. Динаміка прибутковості діяльності великих та середніх підприємств України за 2010-2018 рр., тис. грн
Джерело: побудовано авторкою на основі статистичної інформації.

Рис. 7. Структурні складові капітальних інвестицій підприємств промисловості

Для мінімізації впливу зазначених фінансових ризиків на всіх рівнях діяльності вважаємо доцільним сформулювати сукупність стратегічних орієнтирів, спрямованих на стимулювання залучення коштів іноземних та внутрішніх інвесторів у відновлення діяльності підприємств, що підлягають санації; запровадження інноваційних проектів як інструменту мінімізації ризиків збитковості діяльності; пошук і залучення інвестиційних ресурсів для реалізації інновацій у техніко-технологічній та інвестиційній сферах; залучення партнерів для спільної реалізації інвестиційних проектів відновлення діяльності та/або розвитку підприємств або їх реновації зі зміною профілю, зокрема через приватно-державне партнерство. Крім того, на мікроекономічному рівні промисловим підприємствам необхідно враховувати внутрішні особливості і фактори впливу, які визначаються конкретними видами діяльності, особливостями організаційної та управлінської структури підприємства, умовами постачання сировини, матеріалів та іншими чинниками, що формують особливості ідентифікації, оцінки й управління ризиками.

Критичний аналіз положень міжнародних та вітчизняних стандартів, законодавчих, нормативно-правових та регуляторних актів у сфері управління фінансовими ризиками підприємств виявив їх фрагментарність, недосконалість і суперечливість.

З'ясовано, що використані в стандартах та актах із ризик-менеджменту різні підходи з управління ризиками мають специфічний прикладний характер та відрізняються певним ступенем деталізації. Отримані результати дозволяють стверджувати, що вітчизняні уявлення про методи і прийоми управління фінансовими ризиками базуються переважно на закордонному досвіді, який, у свою чергу, потребує адаптації до специфічних умов розвитку української економіки. Розуміння цього зумовлює необхідність створення ефективної системи управління фінансовими ризиками та механізму управління фінансовими ризиками, які здатні мінімізувати наявні й потенційні збитки та витрати, що виникають і можуть виникати в процесі функціонування та розвитку промислових підприємств.

Доведено, що ефективність механізму управління ризиками залежить від обраної фінансовим і ризик-менеджером форми управління ризиками (активної, адаптивної або консервативної) та від врахування циклічності розвитку економіки й галузі, життєвого циклу галузі, продукту, основних засобів, що використовуються тощо. Кожній стадії життєвого циклу властиві свої особливості, які визначаються характером технологічного процесу, наявним ресурсним потенціалом, доступністю фінансових ресурсів, які, серед іншого, визначаються параметрами інвестиційної привабливості, кредитоспроможності, рівнем фінансової безпеки.

У четвертому розділі – **«Механізм управління фінансовими ризиками промислових підприємств»** – систематизовано ризикоутворюючі фактори та проаналізовано характер їхнього впливу на функціонування промислових підприємств; запропоновано науковий підхід до побудови механізму управління фінансовими ризиками на основі концептуальних положень хвильової теорії ризиків; розроблено модель механізму управління фінансовими ризиками промислових підприємств.

Аргументовано, що встановлення ризикоутворюючих (збурюючих) факторів і оцінювання ступеня їхнього впливу на діяльність промислових підприємств доцільно проводити на макро-, мезо- і мікрорівні з виокремленням загальних і специфічних властивостей і галузево-територіальних та інших особливостей такого

впливу, спричинених циклічними змінами, що відбуваються в будь-якій економічній системі та особливостями життєвого циклу галузі, технології, яка застосовується, основних засобів, продукції, яка виготовляється.

З огляду на це розкрито групи ризикоутворюючих факторів на макро-, мезо- і мікроекономічному рівні, ідентифіковано ймовірні ризики, що можуть бути спричинені такими факторами, та сформульовано їхні особливості, пов'язані з джерелами виникнення. Виокремлено сфери виникнення факторів, що спричинюють фінансові ризики промислових підприємств, які систематизовано за критеріями джерел надходження фінансових ресурсів, особливостями формування фінансових відносин з іншими суб'єктами ринку і державою та спричинені перерозподілом фінансових ресурсів усередині промислового підприємства. З'ясовано, що джерела виникнення факторів переважним чином зосереджуються в напрямках прийняття рішень фінансового, техніко-технологічного характеру у сферах постачання, збуту, виробництва, залучення інвестицій тощо, що в кінцевому підсумку спричиняє фінансові втрати прибутку / доходу / капіталу.

Проведені дослідження циклів, що виникають на рівні національної економіки, на регіональному і галузевому рівнях, дали змогу зробити теоретичну концептуалізацію фінансових ризиків на основі ключових положень хвильової теорії ризиків, в основу якої покладена концепція життєвого циклу об'єктів, явищ і т. ін., за якої фактори впливу зовнішнього і внутрішнього середовища, які на етапах своїх життєвих циклів, що повторюються протягом певного періоду, генерують імпульси ризикових подій, сумарна дія яких призводить до періодичних суттєвих фінансових втрат у процесі функціонування підприємства.

Систематизовано фактори фінансових ризиків за основними етапами і стадіями життєвого циклу галузі / основних засобів виробництва / технологічного процесу / продукції, що випускається, сформульовано їхні основні характеристики, визначено конкретні причини виникнення фінансових та інших ризиків на кожній стадії відповідного життєвого циклу та узагальнено основні ризики, що їм відповідають.

Аналіз джерел виникнення збурюючих факторів, що призводять до фінансових втрат, дав змогу виявити періодичність виникнення імпульсів ризикових впливів, характер яких повторюється з черговістю стадій їх життєвого циклу та визначити співвідношення їх тривалості. Це дало підстави визначити типовий профіль ризиків досліджуваного суб'єкта господарювання та розглянути результат сумарної дії ризиків промислового підприємства від збурюючих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища (рис. 8).

Досліджуючи життєві цикли будь-якого об'єкта, процесу тощо можна констатувати, що найбільший ризик виникає на тих етапах життєвого циклу, де необхідно приймати найбільш відповідальні, важливі та зважені рішення щодо зміни ситуації, яка склалась, у будь-якій сфері господарської діяльності та у випадках, пов'язаних з інноваційними зрушеннями на підприємстві. Усі ці рішення додатково актуалізуються в зонах переходу від одного етапу до іншого й особливо на етапах впровадження та спаду. Найбільші ризики виникають в умовах вибору альтернативних рішень інноваційних зрушень у сфері реструктуризації підприємства, модернізації або кардинального інноваційного оновлення обладнання і технологій, диверсифікації виробництва, створення нових товарів та послуг, виходу на нові ринки збуту і т. ін. Періодичність виникнення збурюючих факторів, що спричинюють ризики, збігається з періодичністю виникнення стадій життєвого циклу. Зони підвищеного ризику

знаходяться на тих етапах життєвого циклу, де вибір альтернатив пов'язаний із найбільшими негативними наслідками в разі прийняття помилкових рішень.

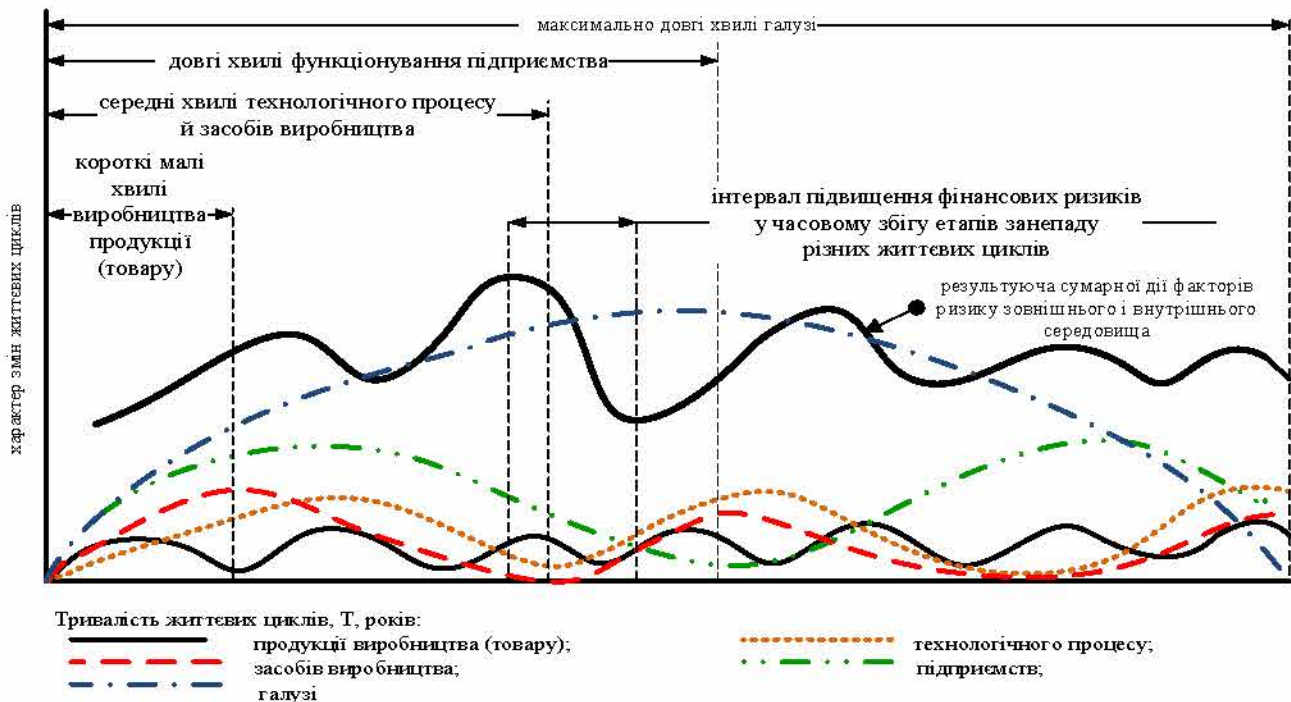

Рис. 8. Графічне представлення результату сумарної дії ризиків промислового підприємства від збурюючих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища
Джерело: розроблено авторкою.

У роботі запропонована теоретична концептуалізація комплексно-поетапного механізму управління фінансовим ризикам промислових підприємств, який, серед іншого, ґрунтується на визначенні стратегічного напрямку управління, враховує потенціал протидії фінансовим ризикам і створену на підприємстві систему управління фінансовими ризиками (рис. 9).

Система управління фінансовими ризиками промислового підприємства має базуватись на ідентифікації, аналізі, оцінці ризиків і визначенні ризик-апетиту, узгоджуватись із політикою управління ризиками та передбачати створення і запровадження функціональної структури управління фінансовими ризиками з встановленням функцій, повноважень та порядку взаємодії учасників системи. Система управління, що базується на принципах економічної доцільності й обґрунтованості, комплексності, достатності, послідовності, безперервності, надійності, охоплює керуючу і керовану підсистеми та комунікації між ними, а також складові процесу управління фінансовими ризиками з управлінським впливом і зворотним зв'язком, забезпечуючи тісний взаємозв'язок із комплексно-поетапним механізмом управління фінансовими ризиками промислових підприємств. До переваг розробленого механізму слід віднести: реалізацію комплексного підходу до протидії фінансовим ризикам промислових підприємств з підбором відповідних методів та засобів для мінімізації ризиків, спричинених факторами в різних сферах діяльності підприємства; вибір стратегії протидії фінансовим ризикам на базі наявного потенціалу протидії та планового рівня фінансової безпеки, варіанти якої позиціонуються у відповідній матриці; реалізація поетапного процесу протидії факторам, що обумовлюють виникнення фінансових ризиків, спрямованого на досягнення високого рівня фінансової безпеки промислового підприємства.

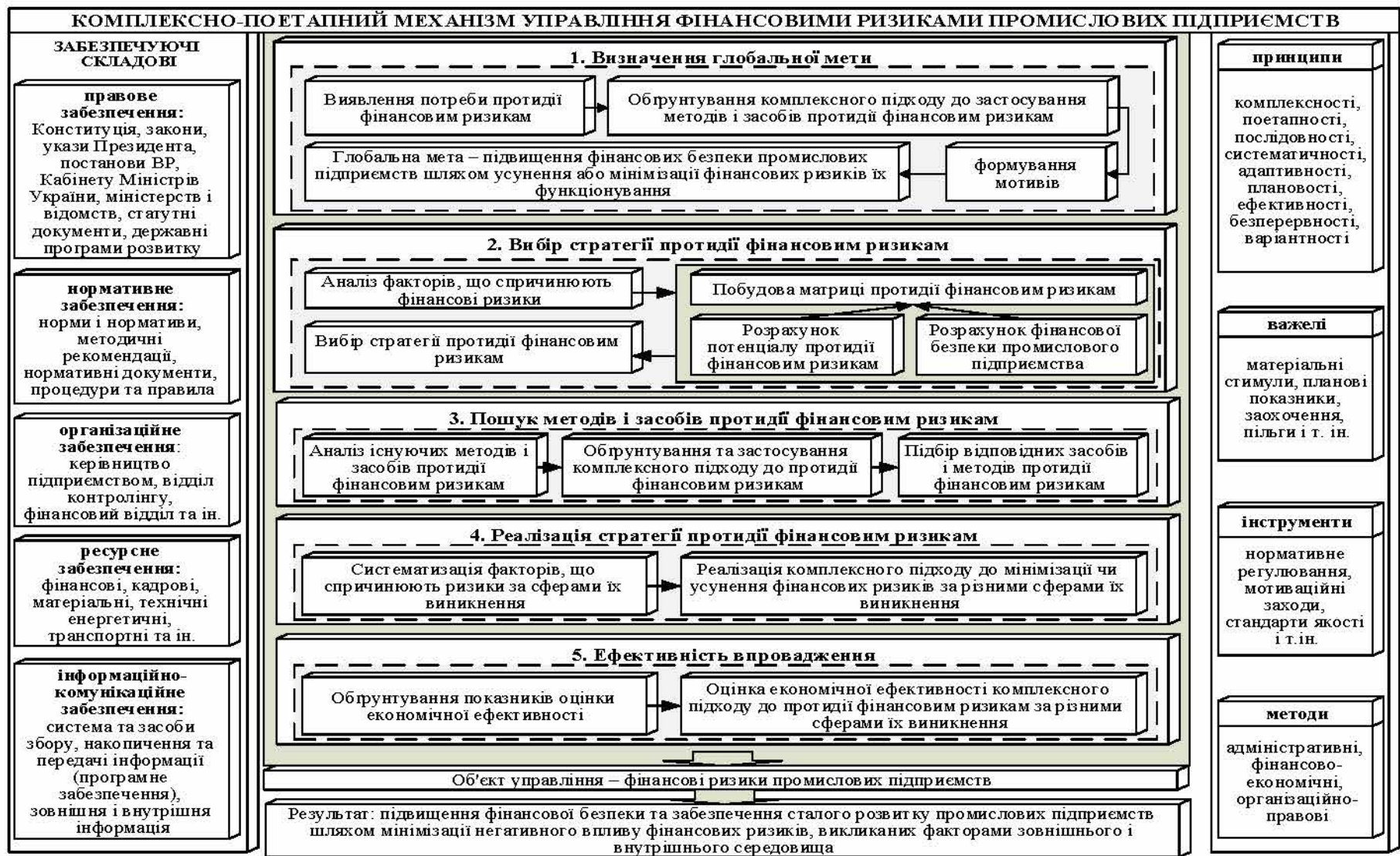

Рис. 9. Схема комплексно-поетапного механізму управління фінансовими ризиками промислових підприємств
Джерело: розроблено авторкою.

Доведено, що запровадження окресленого механізму управління фінансовими ризиками промислового підприємства дозволить досягти очікуваного результату – підвищення фінансової безпеки та забезпечення сталого розвитку промислових підприємств шляхом мінімізації негативного впливу фінансових ризиків, спричинених факторами зовнішнього і внутрішнього середовища.

У п'ятому розділі – **«Науково-прикладні підходи до підвищення ефективності управління фінансовими ризиками промислових підприємств»** – обґрунтовано теоретико-прикладні підходи до оцінки ефективності управління фінансовими ризиками промислових підприємств, що передбачають використання фінансових показників як індикаторів виявлення фінансових ризиків, оцінку вартості промислового підприємства, оцінку впливу системи управління фінансовими ризиками на рівень їх фінансової безпеки.

Ефективність управління фінансовими ризиками пов'язана з інтенсивністю розвитку підприємства та його ризик-апетитом і є динамічною якісною категорією, яка відображає глибинні процеси удосконалювання всіх його складових елементів і підсистем. З огляду на це доведено доцільність оцінювання параметрів ефективності за допомогою обґрунтованої сукупності взаємопов'язаних кількісних і якісних показників, а саме: оцінки вартості промислового підприємства, що змінюється в умовах ризику й невизначеності; фінансових показників, як індикаторів виявлення фінансових ризиків промислових підприємств; показників, що характеризують рівень та вартість фінансової безпеки; інших показників, які характеризують ефективність виробничого процесу, результативність управлінських дій, рівень досягнення тактичних і стратегічних цілей тощо.

Встановлено, що узагальнюючим показником ефективності стійкого функціонування і сталого розвитку промислових підприємств є їхня вартість, результати оцінювання якої відображуються практично на всіх показниках діяльності функціонуючого суб'єкта, а отже, зміна такої вартості може слугувати індикатором коливання рівня змін фінансових ризиків, що виникають у процесі фінансової, операційної та інвестиційної діяльності промислового підприємства.

Ефективне управління фінансовими ризиками передусім спрямовано на зниження фінансових втрат від настання ризикових подій, тобто на забезпечення фінансової безпеки промислового підприємства. З цією метою були виокремлені найбільш типові види економічної діяльності, що вирізняються ймовірністю фінансових втрат та проаналізовані ступені фінансового ризику за основними видами економічної діяльності.

Наголошено на необхідності систематичного аналізу фінансового стану промислових підприємств. Моніторинг фінансового стану є інформаційною базою для забезпечення ефективного оперативного управління факторами, що спричиняють фінансові ризики шляхом їх своєчасного виявлення та розробки відповідних заходів щодо їх нейтралізації. Відповідно показники фінансового стану, динаміка їх змін і небажані відхилення фактичних показників від запланованих, можна розглядати як індикатори виявлення фінансових ризиків.

З огляду на це було розроблено алгоритм використання фінансових показників як індикаторів виявлення фінансових ризиків промислового підприємства та схематизовано послідовність підтримки фінансової стабільності підприємства, що

базується на аналізі зазначених показників. Вищезначене дозволило розробити основні концептуальні положення щодо формування заходів протидії фінансовим ризикам та сформулювати основні напрями, цілі і завдання фінансової діяльності, визначити критичні фінансові ризики на етапах життєвого циклу промислового підприємства та запропонувати систему співвідношень фінансових показників, оцінка відхилень яких від планових або нормативних значень дозволить виявити вплив збурюючих факторів, що негативно впливають на результати діяльності.

Критичне значення співвідношення, тобто таке, яке порушує стан фінансової безпеки промислового підприємства, пропонується визначати за такою формулою:

$$\frac{K_{\phi ij}}{K_{nij}} \geq W, \quad (1)$$

де W – значення співвідношення, тобто таке, яке порушує стан фінансової безпеки; i – порядковий номер виду діяльності; j – порядковий номер показника фінансового стану певного етапу діяльності промислового підприємства.

Для оцінки рівня фінансової безпеки промислового підприємства розроблено авторську методику, яка, крім того, передбачає визначення сильних і слабких сторін фінансового стану підприємства та ґрунтується на 28 показниках, які характеризують рівень прояву окремих аспектів фінансової безпеки підприємства. Ці показники було згруповано у 7 груп: фінансова незалежність (I), фінансова стійкість (S), рентабельність (R), ліквідність (L), майновий стан (P), ділова активність (A), темп розвитку (D). Для кожної групи була отримана емпірична формула розрахунку відповідного узагальнюючого коефіцієнта. Було введено інтегральний індекс фінансової безпеки (IFSI), який характеризує рівень фінансової безпеки підприємства в досліджуваній час і розраховується таким чином:

$$IFSI = 0,143 \cdot I + 0,143 \cdot P + 0,143 \cdot L + 0,143 \cdot R + 0,143 \cdot A + 0,143 \cdot S + 0,143 \cdot D.$$

При цьому визначено граничні умови:

$$IFSI_{min} = 0,143 \cdot 1 + 0,143 \cdot 1 + 0,143 \cdot 1 + 0,143 \cdot 1 + \\ + 0,143 \cdot 1 + 0,143 \cdot 1 + 0,143 \cdot 1 \approx 1,$$

що дозволяє вважати пороговим значенням індексу IFSI число 1.

IFSI дозволяє оцінити, чи виконуються умови фінансової безпеки для підприємства в певний момент, проте не дозволяє відслідкувати динаміку коливання рівня фінансової безпеки, що, у свою чергу забезпечує використання диференціального індексу фінансової безпеки (DFSI), який характеризує інтенсивність зміни індексу IFSI за досліджуваний період і розраховується не на основі абсолютного значення показників, а на основі темпів його змін.

Проведені дослідження дозволили дійти висновку щодо необхідності проведення поглибленого аналізу першопричин виникнення фінансових ризиків, який здійснюється шляхом їх деталізації. З огляду на це була запропонована схема деталізації фінансових ризиків промислових підприємств, розроблено методичний підхід до поглибленого аналізу фінансових ризиків на базі послідовної ступеневої деталізації причин їх виникнення та обґрунтована залежність ймовірності фінансових ризиків від фінансових втрат на антиризикові заходи. Протидія факторам, які спричиняють фінансові ризики, пов'язана з розробкою та реалізацією цілого комплексу антиризикових заходів, що потребує відповідного фінансового забезпечення.

Аргументовано, що досягнення допустимої величини фінансового ризику і, відповідно, прийнятного рівня фінансової безпеки пов'язано з витратами на його забезпечення, що дало підстави для введення поняття «вартості» фінансової безпеки як ціни, яку платить підприємство з певних фінансових джерел за уникнення фінансових втрат. В ході дослідження була визначена вартість фінансової безпеки за вибраним напрямом протидії фінансовим ризикам, що отримало відображення у алгоритмі формування фінансової безпеки промислового підприємства (рис. 10).

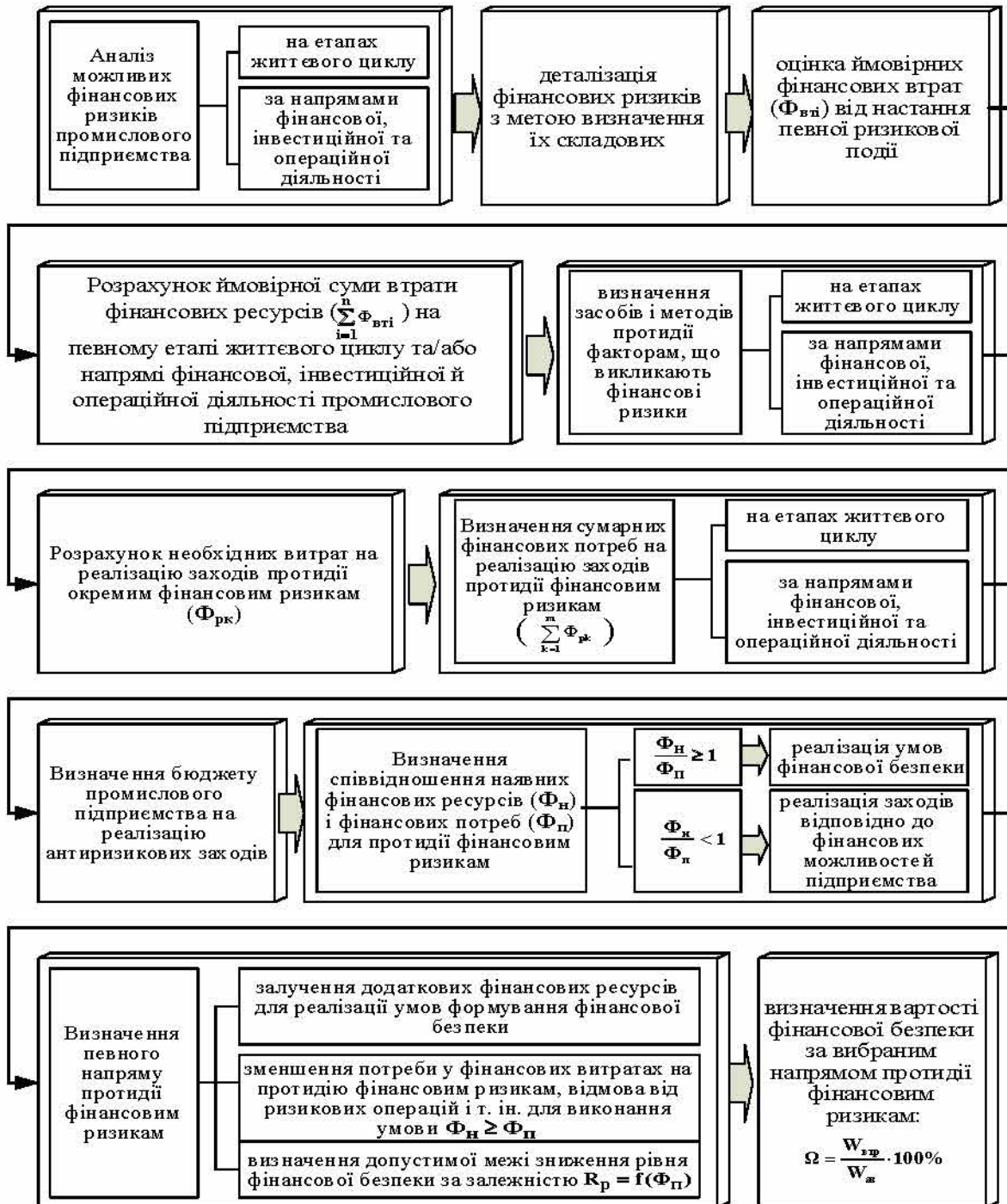

Рис. 10. Алгоритм формування фінансової безпеки промислового підприємства
Джерело: розроблено авторкою.

Таким чином, вартість фінансової безпеки є ключовим показником ефективності управління фінансовими ризиками, який ґрунтується на величині антиризикових витрат, що бере на себе промислове підприємство.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми – поглиблення теоретичних, методологічних основ та обґрунтування практичних положень управління фінансовими ризиками промислових підприємств для забезпечення стабільності їх функціонування та активізації розвитку.

Результати проведеного дослідження створюють підґрунтя для формулювання таких теоретико-методологічних, методичних та практичних висновків.

1. У межах теоретичної концептуалізації змісту фінансового ризику, встановлено існування різних наукових підходів до трактування його суті та функціонального призначення. Виокремлено характерні властивості фінансового ризику, а саме: невизначеність, суперечливість, альтернативність, ймовірність, динамічність, значущість, стохатичність, спадковість, флуктуаційність, суперечливість, керованість, взаємопов'язаність (наявність причинно-наслідкових зв'язків) та доповнено перелік властивих йому функцій, до яких було віднесено інформаційно-аналітичну, регулятивну, інноваційну й захисну. Це дозволило сформулювати авторське визначення поняття «фінансовий ризик промислового підприємства» як такого, що виникає в процесі фінансово-господарської діяльності промислового підприємства та відображає ймовірність зниження або втрати його прибутку / доходу / капіталу, а також залежно від величини фінансових втрат передбачає заходи щодо його реорганізації, банкрутства та ліквідації.

2. Дослідження сутності управління фінансовими ризиками виявило неоднозначність його розуміння різними вітчизняними та закордонними науковцями, що стало підстави для її уточнення. Аргументовано, що під управлінням ризиками промислових підприємств треба розуміти процес прийняття управлінських рішень, які мінімізують негативний вплив внутрішніх і зовнішніх чинників макро-, мезо- і мікросередовища на підприємство, а також знижують збитки внаслідок виявлення ймовірних несприятливих ситуацій, що виникають у процесі операційної, фінансової та інвестиційної діяльності суб'єкта господарювання. Систематизовано наявні підходи до управління ризиками, що знайшло відображення в їх класифікації з позицій особливостей: побудови управлінської діяльності; формування системи управління ризиками на підприємстві; прийняття рішень щодо попередження та мінімізації втрат.

3. Дослідження фінансово-економічних циклів, що виникають на різних рівнях функціонування економічних суб'єктів (національному, регіональному, галузевому) дали змогу розвинути концептуальні підходи до управління фінансовими ризиками промислових підприємств, що ґрунтуються на поєднанні положень хвильової теорії та теорії життєвих циклів. Такий підхід дозволив надати наукове пояснення природи й особливостей виникнення імпульсів ризикових подій, сумарна дія яких спричинює періодичні суттєві фінансові втрати у процесі функціонування підприємства.

4. Вирішенню проблеми управління ризиками сприяє групування промислових підприємств за різними класифікаційними ознаками, що дозволить розробити адекватні механізми реагування на виникнення і посилення негативного впливу ризикоформуєчих факторів. У зв'язку з цим удосконалено існуючу систематизацію і класифікацію фінансових ризиків промислових підприємств, яка на відміну від існуючих, враховує основні види економічної діяльності таких підприємств, етапи життєвого циклу, функції фінансового управління, що створює передумови для своєчасного виявлення фінансових ризиків та запобіганню їх негативного впливу на функціонування і розвиток промислових підприємств. Узагальнено існуючі у науковій літературі підходи до класифікації фінансових ризиків і уточнено їх класифікацію, яка дозволяє не тільки проаналізувати положення підприємства на ринку і визначити його проблеми в процесі здійснення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, а й встановити загальні та специфічні особливості того чи іншого ризику, який можна віднести до фінансових.

5. Обґрунтовано методологічний базис дослідження управління фінансовими ризиками, який спирається на закони, закономірності та принципи управління фінансовими ризиками й окреслює існуючі фінансові та інші зв'язки між структурними елементами і підсистемами такої складної ієрархічної системи, як промислове підприємство, що сприяє забезпеченню ефективності розв'язання нагальних проблем і подоланню численних загроз, спричинених збурюючими (ризикоформуєчими) факторами зовнішнього і внутрішнього середовища. Розкрито змістовну сутність універсальних, загальних і часткових законів, законів, що є описовими і пояснюючими, законів, які є статистичними і динамічними, законів, котрі носять фундаментальний та прикладний характер, є феноменологічними і есенціальними, а також законів побудови, функціонування і розвитку систем. З'ясовано, що в процесі пошуку шляхів мінімізації ймовірних фінансових втрат від прояву різних видів фінансових ризиків промислове підприємство повинно дотримуватись певних правил, тобто принципів управління фінансовими ризиками, розуміння яких дозволяє максимально результативно вирішити фінансові проблеми, що постають перед функціонуючим суб'єктом й пов'язані з пошуком шляхів мінімізації ймовірних фінансових втрат від прояву різних видів фінансових ризиків.

6. Аргументовано, що окремі бізнес-процеси, які здійснюються в межах операційної, фінансової та інвестиційної діяльності промислового підприємства можуть спричинити ризики, котрі здатні призвести до втрати як прибутку, так доходу і капіталу. З огляду на це, доведено переваги застосування процесного підходу до управління фінансовими ризиками, який дозволяє більш чітко простежувати взаємозв'язок і взаємозалежність функцій управління і забезпечувати необхідну якість управлінського процесу.

7. Проведено аналіз сучасного стану функціонування промислових підприємств, який дозволив виявити основні тенденції їх розвитку та узагальнити основні загрози, що спричиняють сукупність взаємопов'язаних фінансових ризиків як на макроекономічному, мезоекономічному, мікроекономічному рівнях, зокрема: структурні диспропорції в економіці; нестійкість і недосконалість законодавчої бази; низький рівень інвестиційної привабливості і економічної свободи, конфлікт

інтересів власників, топменеджменту та працівників підприємств у процесі реалізації тактичних, стратегічних планів і програм розвитку; відсутність зацікавленості та/або фінансових ресурсів промислових підприємств для розробки і впровадження інновацій; посилення міграційних процесів кваліфікованої робочої сили тощо. Встановлено, що міжнародні та вітчизняні стандарти управління фінансовими ризиками, законодавчі, нормативно-правові та регуляторні акти характеризуються суперечливістю, недосконалістю і фрагментарністю.

8. Виявлення ризикоутворюючих факторів, оцінювання ступеня їхнього впливу на функціонування й розвиток промислових підприємств і формування загроз зовнішнього і внутрішнього середовища доцільно проводити на різних економічних рівнях з виокремленням загальних, специфічних властивостей і галузевотериторіальних та інших особливостей такого впливу, спричинених циклічними змінами, що відбуваються в будь-якій економічній системі. Розроблено методичні підходи до дослідження умов виникнення циклічності фінансових та інших видів ризиків у процесі функціонування промислових підприємств, що дало змогу встановити, узагальнити та систематизувати ключові ризики відповідно до етапів життєвого циклу економічної діяльності, промислового підприємства, технологічного процесу, засобів виробництва та продукції, що виготовляється, простежити тривалість зазначених життєвих циклів і визначити співвідношення між ними, визначити результат сумарної дії ризиків промислового підприємства від збурюючих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища та відобразити типовий профіль ризику на стадіях життєвого циклу промислового підприємства.

9. Визначено основні методи і прийоми, які дозволяють належним чином ідентифікувати, проаналізувати фінансові ризики та оцінити їх вплив на функціонування і розвиток промислових підприємств з метою своєчасної розробки і запровадження антиризикових заходів, здатних мінімізувати можливі фінансові втрати, до яких віднесено уникнення ризику, лімітування концентрації ризику, розподіл фінансових ризиків, самострахування та інші методи нейтралізації / мінімізації ризиків. З огляду на це було запропоновано методичний підхід до визначення схильності промислових підприємств до фінансового ризику (ризик-апетиту), який ґрунтується на комбінованому використанні сукупності методів (заснованих на вартості заходів з управління ризиком; таких, що передбачають вивчення історичних аспектів розвитку та поточного стану промислових підприємств; аналогових та експертних методів; стрес-тестування та ін.), що дозволяє виявити кількість фінансових ризиків, яку промислове підприємство у ході досягнення своїх стратегічних цілей може прийняти залежно від темпів його економічного розвитку, фінансових і операційних можливостей, очікувань дохідності зацікавлених сторін (наявних і потенційних власників і інвесторів, кредиторів тощо).

10. Сформульовано основні концептуальні положення створення системи управління фінансовими ризиками промислового підприємства, обґрунтовано її мета, завдання, складові й основні характеристики. Встановлено, що формування і запровадження системи управління фінансовими ризиками має узгоджуватись із політикою управління ризиками, базуватись за ідентифікації, аналізу і оцінці ризиків

і визначення ризик-апетиту, передбачати створення і запровадження функціональної структури управління ризиками та просування культури ризик-менеджменту. Визначено основні принципи побудови системи управління фінансовими ризиками, до яких віднесено принципи економічної доцільності й обґрунтованості, комплексності, достатності, послідовності, безперервності, надійності.

11. Доведено, що результативність управління ризиками визначається ефективністю відповідного механізму, який спроможний мінімізувати або усунути фінансові ризики та сформувати достатній рівень фінансової безпеки підприємства. З огляду на це розроблено модель комплексно-поетапного механізму управління фінансовими ризиками промислового підприємства як сукупність методів, важелів та інструментів, узгоджена взаємодія яких забезпечує поетапну реалізацію комплексного підходу до цілеспрямованого впливу на всі фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, що спричиняють фінансові ризики, з метою ліквідації або мінімізації їх негативного впливу на функціонування та розвиток промислових підприємств, який, крім виконання певних загальних та специфічних функцій, врахування інтересів стейкхолдерів, повинен охоплювати управлінські впливи і важелі, принципи, методи та інструменти, потоки фінансових, матеріальних, інформаційних та інших видів ресурсів, які виступають складовими механізму.

12. Обґрунтовано підходи до оцінки ефективності управління фінансовими ризиками, параметрів фінансових ризиків, що знайшли відображення у методичних підходах до поглибленого аналізу фінансових ризиків, методичних підходах до визначення вартості промислового підприємства, методиці оцінювання рівня фінансової безпеки промислових підприємств, методичних підходах до оцінки ефективності управління фінансовими ризиками промислових підприємств.

13. Розроблено теоретико-прикладні положення створення системи управління ризиками на основі вартісного підходу, спрямовані на забезпечення фінансової безпеки промислового підприємства, що ґрунтуються на розрахунку диференціального індексу фінансової безпеки DFSI та запропонованій авторській методиці визначення вартості фінансової безпеки, яка враховує залежність ймовірності фінансових ризиків від фінансових витрат на антиризикові заходи. Ці положення представлені у вигляді певного алгоритму дій, які дозволяють оцінити вплив системи управління фінансовими ризиками промислових підприємств на рівень їх фінансової безпеки. Впроваджено поняття «вартість (ціна) фінансової безпеки», яка визначається витратами частини прибутку або інших коштів підприємства на нейтралізацію факторів, що спричиняють ризики фінансових втрат за вибраним напрямом протидії фінансовим ризикам і може розраховуватись за всіма видами фінансової діяльності підприємства, що можуть здійснюватись у певний період.

СПИСОК ОПУБЛКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Шишкіна О. В. Механізм управління фінансовими ризиками промислових підприємств: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2020. 318 с. (18,48 ум. друк. арк.).

2. Шишкіна О. В. Управління ризиками та загрозами економічній безпеці монопрофільних виробничих утворень в процесі інноваційно-інвестиційної діяльності *Сучасні перспективи розвитку систем економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання* : монографія / за ред. проф. І. П. Мігус. Черкаси : ТОВ «МАКЛАУТ», 2012. С. 408–426. (1,15 ум. друк. арк.).

3. Шишкіна О. В. Управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки промислових підприємств. *Сучасні концепції, передумови та перспективи розвитку підприємств України* : колективна монографія / під заг. ред. К. Ф. Ковальчука. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. С. 251–263. (0,69 ум. друк. арк.).

4. Шишкіна О. В. Теоретико-методичні аспекти фінансової безпеки промислових підприємств. *Фінансова безпека соціально-економічного розвитку держави: сучасні проблеми та стратегічні орієнтири* : монографія / за заг. ред. О. В. Чернявської. Полтава : ПУЕТ, 2012. С. 327–337. (0,8 ум. друк. арк.).

5. Шишкіна О. В. Управління фінансовими ризиками в процесі функціонування і розвитку підприємств. *Формування сучасних механізмів розвитку інноваційної сфери економіки*: монографія / за наук ред. І. Ю. Швець. Сімферополь : ДІАЙПІ, 2013. С. 17–29. (0,7 ум. друк. арк.).

6. Шишкіна О. В. Теоретико-прикладні аспекти управління інноваційно-інвестиційними ризиками суб'єктів підприємництва. *Інноваційно-інвестиційні засади стійкого розвитку базових галузей національного господарства* : колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. Чернігів : Чернігів. нац. технол. ун-т, 2016. С. 144–157. (0,78 ум. друк. арк.).

7. **Шишкіна О. В.**, Садчикова І. В., Лавров Р. В. Теоретико-методологічні засади функціонування і розвитку суб'єктів підприємництва реального сектору економіки. *Фінансове забезпечення розвитку суб'єктів підприємництва реального сектору економіки* : колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. Чернігів : ЧНТУ, 2017. С. 6–25. (1,17 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: узагальнено ключові функції та складові реального сектору економіки, показано місце промислових підприємств* (0,58 ум. друк. арк.).

8. Шишкіна О. В. Методи управління фінансово-інвестиційними ризиками суб'єктів підприємництва у контексті фінансово-економічної безпеки. *Стратегія та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки* : колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. Чернігів : ЧНТУ, 2017. С. 260–271. (0,63 ум. друк. арк.).

9. Шишкіна О. В. Теоретико-методичні підходи до оцінки вартості промислового підприємства в умовах ризику та невизначеності навколишнього середовища. *Детермінанти соціально-економічного розвитку України в умовах трансформаційних зрушень* : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. Чернігів : ЧНТУ, 2018. С. 19–29. (0,6 ум. друк. арк.).

10. **Шишкіна О. В.**, Кальченко О. М. Фінансово-інвестиційні ризики й загрози в контексті забезпечення інвестиційної безпеки суб'єктів економіки макро-, мезо- і мікроекономічного рівня. *Стратегічні засади розвитку національного господарства в умовах нестаціонарної економіки* : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. Чернігів : ЧНТУ, 2019. С. 142–156. (0,9 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: виявлення та систематизація основних загроз і ризиків і встановлення шляхів їх мінімізації* (0,45 ум. друк. арк.).

11. Shyshkina O. Problems of minimization of financial and market risks of the development of creative industries. *Creative economy – element of modern innovation development* / edited by Shkarlet S. Published by Academic Society of Michal Baludansky in cooperation with UK Technical University of Košice, Slovakia, 2020. P. 192-204 (0,79 ум. друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях та виданнях, внесених до наукометричних баз даних:

12. Шишкіна О. В. Теоретико-методичні основи оцінки фінансових ризиків промислових підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2010. № 44. С. 267–275. (1,04 ум. друк. арк.). [фахове видання].

13. Шевчук В. І., **Шишкіна О. В.**, Панченко О. І. Особливості фінансового менеджменту і ризик-менеджменту українських підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2010. № 46. С. 269–276. (0,92 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародна наукометрична база даних РІНЦ]. *Особистий внесок авторки: сформульовано комплекс проблем забезпечення фінансування підприємств в умовах невизначеності й ризику та окреслено напрями їх подолання* (0,32 ум. друк. арк.).

14. Панченко О. І., **Шишкіна О. В.** Страховий маркетинг і фактори його розвитку. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2011. № 1 (48). С. 385-391. (0,81 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародна наукометрична база даних РІНЦ]. *Особистий внесок авторки: доведено необхідність врахування ризиків у процесі надання страхових послуг* (0,4 ум. друк. арк.).

15. Шишкіна О.В. Оцінка синергетичного ефекту функціонування і розвитку містоутворюючого підприємства у взаємодії з монофункціональним містом. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2011. № 3 (52). С. 172-181. (1,16 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародна наукометрична база даних РІНЦ].

16. Шишкіна О. В. Оцінка ефективності монопрофільних виробничих утворень в умовах ризику і невизначеності. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2011. № 4 (54). С. 75–82. (0,92 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародна наукометрична база даних РІНЦ].

17. Шишкіна О. В. Інвестиційні ризики монопрофільних виробничих підприємств. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Серія «Економічні науки»*. 2012. Вип. 6. С. 182–184. (0,17 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародна наукометрична база даних РІНЦ].

18. Шишкіна О. В. Ідентифікація та експрес-оцінка фінансових ризиків промислових підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 4. С. 238-246. (1,05 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародна наукометрична база даних РІНЦ].

19. Shyshkina O. The methods of minimization and neutralization of financial risks: theoretical and practical aspects. *Problems and prospects of economics and management*. 2016. № 4 (8). С. 176–181. (0,51 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine)].

20. **Shyshkina O.**, Sadchykova I. Theoretic and methodological basis of functioning and development of the subjects of entrepreneurship of the real sector of economy. *Problems and prospects of economics and management*. 2017. № 2 (10). Р. 78-87. (1,16 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine)]. *Особистий внесок автора: систематизовано структурні елементи та складові реального сектору економіки, уточнено його функціональне призначення (0,58 ум. друк. арк.)*.

21. Sadchykova I., **Shyshkina O.** Conceptual framework the financial support of the subjects of entrepreneurship of the real sector of economics. *Problems and prospects of economics and management*. 2017. № 3 (11). Р. 173-184. (1,4 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine)]. *Особистий внесок авторки: розкрито концептуальні основи фінансового забезпечення суб'єктів підприємництва реального сектора економіки (0,7 ум. друк. арк.)*.

22. Шишкіна О. В. Вартість суб'єктів реального сектору економіки в умовах ризику і невизначеності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 20. С. 223–228. URL: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/45.pdf>. (0,64 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародна наукометрична база: Index Copernicus].

23. Berzin, P., **Shyshkina, O.**, Kuzmenko, O., Yarovenko, H. Innovations in the Risk Management of the Business Activity of Economic Agents. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. Vol. 4. Р. 221-233. (1,12 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: IndexCopernicus Journals Master List; Ulrichsweb; CiteFactor; PИИЦ; Journal Index; SHERPA/RoMEO; WorldCat; Science Impact Factor; EconBiz; Global Impact Factor; Emerging Sources Citation Index (Web of Science)]. *Особистий внесок авторки: систематизовано основні ризикоформуєчі фактори ділової активності та обґрунтовано необхідність їх врахування в прогнозуванні ділової активності економічних суб'єктів (0,28 ум. друк. арк.)*.

24. **Shyshkina O.**, Kalchenko O. Methodological principles of the analysis and risk assessment of the environment in the process of planning the development of real economy sector subjects. *Problems and prospects of economics and management*. 2018. № 2 (14). С. 24–31. (0,71 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine)]. *Особистий внесок авторки: систематизовано основні методи аналізу й оцінки ризик-середовища суб'єктів реального сектору економіки (0,36 ум. друк. арк.)*.

25. **Шишкіна О.**, Краснянська Ю. Проблеми, перспективи та ризики кредитування суб'єктів малого й середнього бізнесу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 4 (16). С. 198-211. (1,09 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine)]. *Особистий внесок авторки: виявлені й узагальнені основні проблеми та ризики, притаманні вітчизняним суб'єктам МСБ (0,8 ум. друк. арк.).*

26. **Шишкіна О.**, Корицька А. Ризики, загрози та соціально-економічні наслідки інфляційного процесу у нестационарній економіці України. *Фінансові дослідження*. 2018. № 2. URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/118.pdf>. (1,09 ум. друк. арк.). [фахове видання]. *Особистий внесок авторки: систематизовано основні ризики та загрози, спричинені інфляційними процесами (0,9 ум. друк. арк.).*

27. **Шишкіна О.**, Журман С. Систематизація наукових підходів до розуміння природи ризику. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3(15). С. 155–163. (0,71 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine)]. *Особистий внесок авторки: досліджено понятійно-категоріальний апарат ризику, розкрито його природу, запропоновано авторське тлумачення цієї категорії (0,66 ум. друк. арк.).*

28. Шишкіна О. В. Управління фінансовими ризиками промислових підприємств: іноземний та вітчизняний досвід. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 6, т. 3. С. 117–122. (0,84 ум. друк. арк.).

29. Шишкіна О. Термінологічні проблеми пізнання природи фінансового ризику. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1 (17). С. 253-264. (1,13 ум. друк. арк.) [фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine)].

30. **Шишкіна О. В.**, Кальченко О. М. Сутність і роль іноземних інвестицій у розвитку промислових підприємств. *Фінансові дослідження*. 2019. № 1 (6). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/189.pdf> (1,09 ум. друк. арк.). [фахове видання]. *Особистий внесок авторки: узагальнено значення іноземних інвестицій в розвитку промислових підприємств (0,55 ум. друк. арк.).*

31. **Шишкіна О.**, Кальченко О. Ризикозалежність промислових підприємств від інвестиційної привабливості національної економіки *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2 (18). С. 245–260. (1,33 ум. друк. арк.) [фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine)]. *Особистий внесок авторки: проаналізовано сучасний стан іноземного інвестування та систематизовано основні ризики інвестування (0,7 ум. друк. арк.).*

32. **Шишкіна О. В.**, Кальченко О. М. Ризики і загрози планування розвитку промислових підприємств у контексті інвестиційної безпеки національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 22. С. 66–72. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.22.66. (0,90 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародна наукометрична база: Index Copernicus]. *Особистий внесок авторки: визначено ризикоформуючі фактори, що погіршують рівень інвестиційної безпеки і негативно впливають розвиток промислових підприємств (0,45 ум. друк. арк.)*.

33. Шишкіна О. В. Концептуальні основи визначення схильності до ризику промислових підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 28, ч. 2. С. 153–157. (0,53 ум. друк. арк.) [фахове видання; міжнародна наукометрична база: Index Copernicus].

34. Гльчук В. П., **Шишкіна О. В.** Механізм управління фінансовими ризиками промислових підприємств. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 277–293. (0,95 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine)]. *Особистий внесок авторки: удосконалено комплексно-поетапний механізм управління фінансовим ризиками промислового підприємства (0,48 ум. друк. арк.)*

35. Гльчук В. П., **Шишкіна О. В.** Хвильова теорія ризиків промислових підприємств. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 4(20). С. 19–36. (1,18 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine)]. *Особистий внесок авторки: сформульовано сутність хвильової теорії фінансових ризиків промислових підприємств, досліджено умови виникнення циклічності фінансових ризиків (0,6 ум. друк. арк.)*

36. **Шишкіна О. В.**, Нагорний П. В. Методика оцінювання рівня фінансової безпеки промислових підприємств на прикладі фармацевтичної галузі України. *Фінансові дослідження*. 2019. № 2. URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/205.pdf>. (1,02 ум. друк. арк.). [фахове видання]. *Особистий внесок автора: запропоновано методику оцінювання рівня фінансової безпеки промислових підприємств (0,51 ум. друк. арк.)*

37. Шишкіна О. В. Особливості визначення ризик-профілю промислових підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 4, т. 2. С. 245–248. (0,52 ум. друк. арк.).

38. Шишкіна О. В. Принципи управління фінансовими ризиками промислових підприємств. *Modern Economics*. 2020. № 19(2020). С. 206-211. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V19\(2020\)-34](https://doi.org/10.31521/modecon.V19(2020)-34). (0,6 ум. друк. арк.). [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: Directory of Open Access Journals (DOAJ), CrossRef, Scientific Indexing Services, The Journals Impact Factor, CiteFactor, Google Scholar].

39. Ільчук В. П., **Шишкіна О. В.** Фінансові показники як індикатори виявлення фінансових ризиків промислових підприємств. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2. С. 413–421. (0,77 ум. друк. арк.). DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-413-421>. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, Academic Journals Database, Research Bible, Open Academic Journals Index, GetInfo, BASE, OpenAIRE, SUNCAT Union Catalogue, Library Hub Discover, InfoBase Index, WorldCat]. *Особистий внесок авторки: удосконалено методичні підходи до оцінки ефективності управління фінансовими ризиками промислових підприємств на основі системи фінансових показників (0,4 ум. друк. арк.)*

40. Шишкіна О. Класифікація промислових підприємств у контексті управління фінансовими ризиками. *Галицький економічний вісник*. 2020. Т. 63, № 2. С. 164-175. (1,02 ум. друк. арк.)

41. Шишкіна О. В. Закони і закономірності управління фінансовими ризиками промислових підприємств. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1 (21). С. 267–284. (1,14 ум. друк. арк.) [фахове видання; міжнародні наукометричні бази даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine)].

Статті у зарубіжних наукових виданнях

42. Dubyna M. V., Kalchenko O. M., **Shyshkina E. V.** Essence of trust and its role in the development the economic relations of modern society. *French Journal of Scientific and Educational Research*. 2014. No. 2. (12). Vol. I. P. 352-356. (0,5 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: доведено необхідність врахування ризикоформуєчого фактора довіри у розвитку економічних відносин (0,1 ум. друк. арк.)*.

43. Shyshkina O. Systematization of scientific approaches to financial risks management at industrial enterprises. *Modern Science - Moderní věda*. 2020. № 7. P. 38-46 (0,52 ум. друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

44. Шишкіна О. В. Інноваційні ризики монопрофільних підприємств. *Комплексне забезпечення якості технологічних процесів та систем* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 23-25 травня 2012 р.). Чернігів : ЧДТУ. 2012. С. 163–164. (0,12 ум. друк. арк.).

45. Шишкіна О. В. Ідентифікація ризиків і загроз фінансово-економічній безпеці промислових підприємств. *Формування стратегії науково-технічного, екологічного і соціально-економічного розвитку суспільства* : матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Тернопіль, 6-7 грудня 2012 р.). Тернопіль : Крок, 2012. Ч. 2. С. 217-219. (0,17 ум. друк. арк.).

46. Шишкіна О. В. Ризик-менеджмент монопрофільних промислових підприємств. *Ефективні механізми інноваційно-технологічного розвитку суспільства* : матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Житомир, 4-5 грудня 2012 р.). Житомир : Рута, 2013. С. 124–127. (0,23 ум. друк. арк.).

47. **Шишкіна О. В.,** Панченко О. І., Базилінська О. Я. Принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки монопрофільних виробничих підприємств. *Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 2-4 жовтня 2014 р.). Хмельницький : ХмЦНТІ, 2014. С. 221–222. (0,17 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: сформульовані принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки виробничих підприємств (0,06 ум. друк. арк.).*

48. Шишкіна О. В. Ризики фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку промислових підприємств. *Інноваційні виміри розвитку економіки в умовах глобалізації* : матеріали Ювілейної міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю Буковинського державного фінансово-економічного університету (м. Чернівці, 15 жовтня 2014 р.). Чернівці : Технодрук, 2014. С. 233-236. (0,2 ум. друк. арк.).

49. **Шишкіна О. В.,** Кальченко О. М. Антикризова інвестиційна політика монопрофільних промислових підприємств: стратегічний аспект. *Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород-Мукачево, 24–25 квітня 2015 р.). Ужгород-Мукачево: Вид-во «Карпатська вежа», 2015. С. 109–111. (0,35 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: визначено структурні складові антикризової політики промислового підприємства (0,17 ум. друк. арк.).*

50. Шишкіна О. В. Ідентифікація ризиків і загроз стійкого функціонування і розвитку промислових підприємств. *Ukraine – EU. Modern technology, business and law* : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice. Chernihiv : CNUT, 2015. P. 128-130. (0,35 ум. друк. арк.).

51. **Шишкіна О. В.,** Панченко О. І. Фінансово-інвестиційні і ринкові ризики промислових підприємств: галузево-регіональний аспект. *Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 15–16 квітня 2016 р.). Ужгород : Вид-во «ФОП Сабов А.М., 2016. Ч. 3. С. 191–195. (0,24 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: визначено та систематизовано ризикоформуючі фактори функціонування і розвитку промислових підприємств на макро-, мезо- і мікроекономічному рівні) (0,12 ум. друк. арк.).*

52. **Шишкіна О.,** Кальченко О. Фінансовий стан підприємства як основа фінансової безпеки. *Механізми, стратегії, моделі та технології управління економічними системами за умов інтеграційних процесів: теорія, методологія, практика* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 8-10 жовтня 2015 р.). Хмельницький : ФОП Сторожук О. В., 2015. С. 259–261. (0,35 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: сформульовано роль діагностики фінансового стану у процесі оцінки і управління рівнем фінансової безпеки (0,18 ум. друк. арк.).*

53. **Шишкіна О.**, Кальченко О., Панченко О. Формування системи ризик-менеджменту монопрофільних підприємств. *Соціально-економічні напрями розвитку міжнародних відносин у забезпеченні ефектів інтеграції України до ЄС* : матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький-Львів, 25–27 вересня 2015 р.). Хмельницький : ХНУ, 2015. С. 135–139. (0,58 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: описано процес формування і системи ризик-менеджменту на підприємстві (0,19 ум. друк. арк.).*

54. Шишкіна О. В. Ризик-менеджмент інвестиційних проектів. *Перспективи розвитку регіонів України в умовах інтеграційних викликів* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з проблем вищої освіти і науки (м. Луцьк, 6-7 жовтня 2016 р.). Луцьк : Луцький національний технічний університет, 2016. С. 31-32. (0,12 ум. друк. арк.).

55. **Шишкіна О.**, Кальченко О. Експрес-аналіз фінансового стану підприємства у системі фінансового і ризик-менеджменту. *Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, 13 жовтня 2017 р. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 3. С. 389–395. (0,4 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: визначено особливості експрес-аналізу як інструмента швидкої і спрощеної оцінки ризиків і загроз (0,2 ум. друк. арк.).*

56. Кальченко О. М., Дубина М. В., **Шишкіна О. В.** Роль cash-менеджменту в управлінні підприємствами. *Фінансово-економічна стратегія розвитку в умовах євроінтеграційних процесів: аспекти сталості та безпеки* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 5-6 листопада 2014 р.) : у 2 ч. Чернігів : ЧНТУ, 2014. Ч. 2. С. 51-53. (0,27 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: визначено складові системи cash-менеджменту, які дозволяють мінімізувати втрати фінансових ресурсів (0,09 ум. друк. арк.).*

57. Шишкіна О. Вплив ризиків на управління вартістю суб'єктів реального сектору економіки. *Сучасні технології менеджменту* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (22 листопада 2017 р.) / відп. ред. проф. Л. М. Черчик. Луцьк, 2017. С. 154–155. (0,11 ум. друк. арк.).

58. Шишкіна О. В. Інструменти управління ризиками монопрофільних утворень реального сектора економіки. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 1. Modern Priorities of Economics. Societal Challenges. Chernihiv : CNUT, 2017. P. 153-157. (0,34 ум. друк. арк.).

59. Шишкіна О. Методологічні підходи до управління ризиками промислових підприємств. *Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness* : Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. Volume I, December 13–14, 2018. Batumi, Georgia: Publishing House “Kalmosani”, 2018. С. 148-151. (0,4 ум. друк. арк.).

60. Шишкіна О. В. Проблеми управління фінансовими ризиками промислових підприємств в умовах нестаціонарної економіки. *Сучасні технології менеджменту* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (7 листопада 2018 р.) / відп. ред. проф. Л. М. Черчик. Луцьк, 2018. С. 175–176. (0,11 ум. друк. арк.).

61. **Шишкіна О. В.**, Штирхун Х. І. Проблеми мінімізації фінансових ризиків і загроз в процесі планування розвитку промислових підприємств. *Управління системою економічної безпеки: від теорії до практики* : збірник тез доповідей

учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 квітня 2019 р.) / упоряд. І. О. Ревак. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 198–200. (0,15 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: сформульовані основні проблеми мінімізації фінансових ризиків промислових підприємств (0,1 ум. друк. арк.).*

62. Шишкіна О. В. Методичні підходи до визначення ризик-апетиту промислового підприємства. *Обліково-аналітичні й статистичні методи та моделі в оподаткуванні, бізнесі, економіці* : збірник тез за матеріалами XV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 481–483. (0,1 ум. друк. арк.).

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

63. Кальченко О. М., **Шишкіна О. В.** Фінансовий аналіз : навч. посіб. Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2018. 524 с. (30,46 ум. друк. арк.). *Особистий внесок авторки: систематизовані основні групи фінансових показників, які дозволяють охарактеризувати сильні і слабкі сторони, можливості і загрози та оцінити ефективність функціонування і розвитку підприємства (15,23 ум. друк. арк.).*

АНОТАЦІЯ

Шишкіна О. В. Методологія управління фінансовими ризиками промислових підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Національний університет «Чернігівська політехніка» МОН України, Чернігів, 2020.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню теоретичних, методологічних та методичних засад управління фінансовими ризиками промислових підприємств та розробці практичних рекомендацій щодо їх реалізації.

Досліджено теоретико-концептуальні аспекти управління фінансовими ризиками, у тому числі розкрито сутність процесу управління фінансовими ризиками, сформульовано його особливості та систематизовано підходи до управління фінансовими ризиками, визначено види промислових підприємств та побудовано класифікацію фінансових ризиків промислових підприємств. Розкрито концептуально-наукові положення дослідження управління фінансовими ризиками промислових підприємств, систематизовано основні закони та принципи процесу управління фінансовими ризиками та сформульовано ключові закономірності управління фінансовими ризиками промислових підприємств, а також доведено необхідність застосування у поєднанні із системним процесного підходу до систематизації методів управління фінансовими ризиками та узагальнено особливості їх використання в діяльності вітчизняних промислових підприємств. Досліджено сучасний стан функціонування промислових підприємств, виявлені тенденції їх розвитку, проаналізовано поточний стан у сфері управління фінансовими ризиками промислових підприємств, систематизовано та узагальнено проблеми управління фінансовими ризиками промислових підприємств.

Виявлено і систематизовано ризикоутворюючі фактори та проаналізовано характер їх впливу на функціонування промислових підприємств; визначено особливості побудови механізму управління фінансовими ризиками на основі концептуальних положень хвильової теорії ризиків; сформульовано концептуальні положення системи управління фінансовими ризиками та розроблено модель механізму управління фінансовими ризиками промислових підприємств. Розкрито науково-прикладні засади оцінки ефективності управління фінансовими ризиками промислових підприємств, що ґрунтуються на систематизації методичних підходів до оцінки ефективності управління фінансовими ризиками таких підприємств, які передбачають використання фінансових показників як індикаторів виявлення фінансових ризиків, оцінку вартості промислового підприємства, оцінку впливу системи управління фінансовими ризиками на рівень їх фінансової безпеки.

Ключові слова: фінансовий ризик, управління фінансовими ризиками, ціна фінансового ризику, система управління фінансовими ризиками, механізм управління фінансовими ризиками.

АННОТАЦІЯ

Шишкина Е. В. Методология управления финансовыми рисками промышленных предприятий. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. Национальный университет «Черниговская политехника» МОН Украины, Чернигов, 2020.

Диссертация посвящена исследованию теоретических, методологических и методических основ управления финансовыми рисками промышленных предприятий и разработке практических рекомендаций по их реализации.

Исследована эволюция научных подходов к познанию природы рисков, финансовых рисков и природы управления финансовыми рисками, раскрыта сущность процесса управления финансовыми рисками, сформулированы его особенности и систематизированы подходы к управлению финансовыми рисками, определены виды промышленных предприятий и построена классификация финансовых рисков промышленных предприятий.

Обоснованно методологический базис исследования управления финансовыми рисками, который опирается на законы, закономерности и принципы управления финансовыми рисками и дает возможность промышленным предприятиям понять существующие связи между структурными элементами и подсистемами такой сложной иерархической системы, как промышленное предприятие, а также способствует обеспечению эффективности решения насущных проблем и преодолению многочисленных угроз, вызванных возмущающими (ризикоформирующими) факторами внешней и внутренней среды. Определены роль и место законов управления в общей системе законов, сформулированы сущность законов управления финансовыми рисками промышленных предприятий. Установлено, что понимание принципов управления рисками позволяет максимально результативно решить насущные проблемы, стоящие перед функционирующим субъектом и связанные с поиском путей минимизации

возможных финансовых потерь от проявления различных видов финансовых рисков. Доказано, что понимание законов, закономерностей и принципов управления финансовыми рисками способствует созданию на предприятии эффективной системы управления рисками, которая должна быть интегрирована в структуру управления промышленного предприятия и охватывать все виды деятельности и бизнес-процессы. Обоснована необходимость применения процессного подхода к систематизации методов управления финансовыми рисками в сочетании с системным, и обобщены особенности их использования в деятельности отечественных промышленных предприятий.

Исследовано современное состояние и выявлены тенденции развития промышленных предприятий, проанализировано текущее положение в сфере управления финансовыми рисками промышленных предприятий, систематизированы и обобщены проблемы управления финансовыми рисками промышленных предприятий.

Выявлены и систематизированы ризикообразующие факторы и проанализирован характер их влияния на функционирование промышленных предприятий; сформулированы концептуальные положения системы управления финансовыми рисками и определены особенности построения системы и механизма управления финансовыми рисками на основе концептуальных положений волновой теории рисков. Разработана модель механизма управления финансовыми рисками промышленных предприятий как совокупность методов, рычагов и инструментов, согласованное взаимодействие которых обеспечивает поэтапную реализацию комплексного подхода к целенаправленному воздействию на все факторы внешней и внутренней среды, которые вызывают финансовые риски, с целью их ликвидации или минимизации негативного влияния на функционирование и развитие промышленных предприятий, который, помимо выполнения определенных общих и специфических функций, учета интересов стейкхолдеров, должен охватывать управленческие воздействия и рычаги, принципы, методы и инструменты, потоки финансовых, материальных, информационных и других видов ресурсов, которые выступают составляющими механизма. Установлено, что концептуальный подход к разработке указанного механизма основывается на определении стратегического направления управления. Выбор стратегии противодействия финансовым рискам предлагается осуществлять на основе матрицы альтернативных вариантов выбора стратегий и на основе существующего на предприятии потенциала противодействия финансовым рискам.

Раскрыты научно-прикладные основы оценки эффективности управления финансовыми рисками промышленных предприятий, основанные на систематизации методических подходов к оценке эффективности управления финансовыми рисками таких предприятий, которые предусматривают использование финансовых показателей как индикаторов выявления финансовых рисков, оценку стоимости промышленного предприятия, оценку влияния системы управления финансовыми рисками на уровень их финансовой безопасности.

Ключевые слова: финансовый риск, управление финансовыми рисками, цена финансового риска, система управления финансовыми рисками, механизм управления финансовыми рисками.

ABSTRACT**Shyshkina O. V. Methodology of financial risk management of industrial enterprises. – Manuscript.**

Doctoral dissertation in Economics by specialty 08.00.08 – Money, Finances and Credit. Chernihiv Polytechnic National University, Ministry of Education and Sciences of Ukraine, Chernihiv, 2020.

The dissertation is devoted to the research of theoretical, methodological and methodical bases of financial risks management of industrial enterprises and development of practical recommendations concerning their implementation.

Theoretical and conceptual aspects of financial risk management are studied, including, the essence of the process of financial risk management is revealed, its features are formulated and approaches to financial risk management are systematized, types of industrial enterprises are determined and the classification of financial risks of industrial enterprises is constructed. Conceptual and scientific provisions of the study of financial risk management of industrial enterprises are revealed, the basic laws and principles of the financial risk management process are systematized and key patterns of financial risk management of industrial enterprises are formulated, and the need to use a process approach in combination with a systematic one in order to systematize methods of financial risks management, peculiarities of their use in the activity of domestic industrial enterprises are generalized. The current state of the functioning of industrial enterprises is studied, trends in their development are identified, the current situation in the field of financial risk management of industrial enterprises is analyzed, problems of financial risk management of industrial enterprises are systematized and generalized.

Risk factors are identified and systematized, and the nature of their influence on the functioning of industrial enterprises is analyzed; features of the mechanism construction of financial risks based on conceptual provisions of the wave theory of risks are defined. Conceptual provisions of the financial risk management system are formulated, and a model of the mechanism of financial risk management for industrial enterprises is developed. Scientific and applied bases of the efficiency estimation of financial risks management of the industrial enterprises are opened, based on the systematization of methodological approaches to assessing the effectiveness of financial risk management of such enterprises, which involve the use of financial indicators as indicators of financial risk, assessing the value of industrial enterprises, assessing the impact of financial risk management on their financial security.

Key words: financial risk, financial risk management, financial risk price, financial risk management system, financial risk management mechanism.